

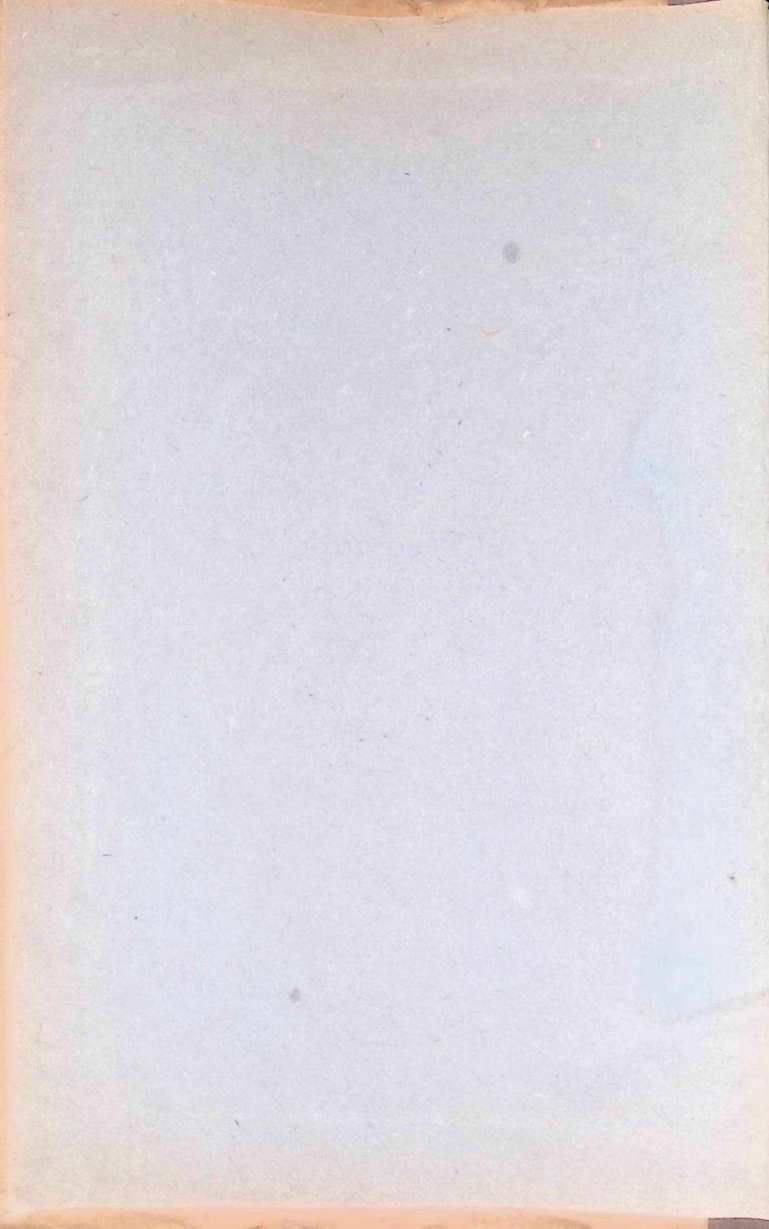
1938 11 Ки
Хальмг АССР-ин НКП-ин школьн отдел

УМШЛГЪНА ДЕГТР

ЭБЭЦ ШКОЛИН
ХОЙРДГЧ КЛАСС

Цинь 80 ден.

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ • 1938 дж.

Хальмг АССР НКП-ин школьн отдел

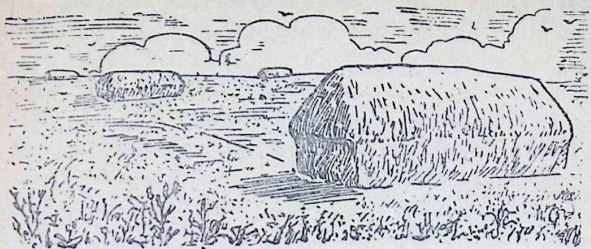
Умшлгъна дегтр

Экляц школи

хойрдгч класс

Хальмг АССР-ин Наркомпрос батраз

Хальмг Госиздат
Элст—1938 дж.

Намр

— Намр ямаран кевәр эклнә? — гидж Бадмнь Дорджасн сурв.

— Намр болад ирхлә, халун багърад, серүн салькн серд, серд гигъад, серүн орна.

Көкрәд шавшад гарсн ногъан, шарлад хумхарна. Гилигъад одсн малмуд бавилдәд ирцхәнә.

Намр эклхлә, зунд шуугад джиргъдг олн шовуд цöörnә.

Колхоз-болн олн әмти үвлзнгән ясцхана.

— Эн чини келсн цугъар чик. Дакад, намр шинкн эклхлә, школмуд сургъулян эклцхәнә. Бидн школд эклдж орджанавдн. Сургъульдән дутл уга ирджәх, сәәнәр сургъулян сурх мана эрки керг, — гидж Дордж немдж келв.

*Серүн салькн серд, серд гигъад,
Газрин өвсн шарлад, намр эклв.*

Намрин хадлгън

Сöөнәгъә зöвәр серүн болв. Öрүн босад өвс хадхар седхлә, өвснд ик чиг ундж.

Манахс эндр кӧдлмшӧн ора эклх. Намрин чиг унад, сӧӧднӧ ӧвс чиигтӧрӱлдж бӧӧнӧ. Нарн гарад, ӧвсн хагстл хадж болшго, чиигтӧ ӧвсн машинӧ шӱд зуугъад бӧӧхмн. Тиигтл машигъӧн ясдж тослтн, шалгъсан бӱлӱдтн,—гидж бригадир келв. Цугъар бедрцхӧв. Машигъӧн тослад, шалгъан бӱлӱдлдӧд, шухр-шухр гилдв.

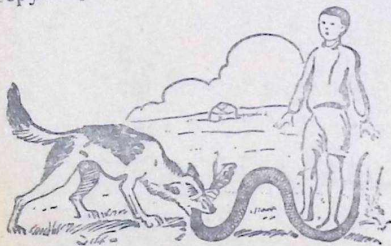
Бички Бата эцкдӧн дӧнӧ болад, шалгъин бӱлӱ эргӱлдж ӧгв. Намрин ӧрӱнӧ нари деегшлӧд ӧӧдӧн гарв. Нарна кӱчи багърсн болад, сӧӧнӧгъӧ бӧӧсн ӧвснӧ чиигиг уданар хагсав. Нарн аргъмдж турш гарад ирхлӧ, ӧвснӧ чиг хагсв. Залус ӧвсӧн эклӧд хадв. 32 машин ӧвсиг хадад унгъагъад йовна. Бата хош деер ӱлдӧд, хот кедг Цагъанд аргъс тӱӱдж дӧнӧ болв.

Бата эцкӧн дахад, машинӧ цар туухар седсн бийнӧ, эцкнӧ дахулсн уга.—„Цар ӱргхлӧ машинд бийӧн керчӱлхч. Хош деер ӱлдӧд, Цагъанд дӧнӧ бол,“—гив. Бата аргъсан тӱн йовдж, машинӧ ӧ сонъсад, ӧвс хадж йовсн улс гӧӧхӧд зогсв.

Тра-та-та-та! тра-та-та-та!—гигъӧд ӧвснӧ машин ӧ гарад йовна. Бата ик болхларн сургъуль сурад, машин кедг инженер болнав—гидж шиндв.

Шар хаджу

Мана герӧс хол биш колхоз ӧвс эклӧд хадв. Асхн серӱн орхла, бидн комнӧг деер одад наадг билӧвдн.

Шинкн хадсн ӧв сн, канъкисн сӧӧхн ӱнртӧ. Колхоз ӧвсӧн 36 машигъӧр, манас зӧвӧр холд, хадджала. Мана Цоохр гидг нертӧ ноха

кевтлэ. Генткн комныг деер кевтсн цаглам барун гарм кинт урсад одв.

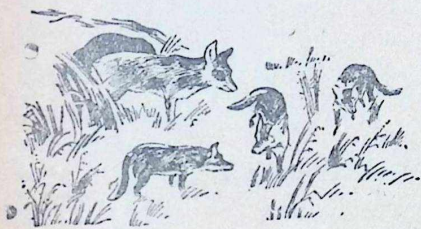
Би, чочн өсрэд, босвв. Босад хэлэхлэм, комныг деер нег ик шар хаджу кевтнэ. Нанур хэлэггэд гэрэдх бээдлтэггяр кевтдж. Би чочн аачкэд, ормдан зогсад бээвв. Могъя нанур онъг уга нүдэрн тэвл уга хэлэггэд кевтнэ. Газрт кевтсн ноха генткн могъаггур дэврв. Ноха могъаг таслад, хазад кесг анъг кеггэд оркв. Могъя нохаг ам-хамринь, гесинь, көлинь кесг хатхдж. Могъя кесг анъг болдж тасрв. Ноха баахн зуур гиинджэггэд, гүүггэд йовдж одв. Генткн нанд дун орад, хээкрэд уульвв. Мини дууг амтн сонъсад, кесг улс гүүдж ирцхäv. Ирсн улс могъан тасрхаг үзцхäv. Намаг эвлэд хэрүлв. Би ирчкэд, ээждән келвв.

—Хөбинь ганцхари өвсн деер бичгэ кевт,—гидж ээджм келв.

Аратин кичгүд

Эндр би хадлгънас хэрдж йовад, зууран аратин кичгүд үзвв.

Хадлгъна хошин наадк зоод бээсн ик толгъан сүүд аратин нүки бээдж. Нүкнэ амн деер аратин гурвн кичг

бээдж. Аратин кичгүд йир керсү. Намаг өөрдэд одтл нүкнәннь өөгүр, көөлдэд наадад бээцхәнэ.

—Терчн холий, оч болхий?—гидж көвүд нанас сурв.

—Хол биш, өмн зо деер бэәнэ.

—Оч бэрдж авцхай. Бэрдж авад, школдан өскхмн.

—Ягъдж бърдж авхв тедниг? Нүктә болхла, нүкндән ордж одх.

—Утад авхми. Би арат утдж чаддв, мана аав арат утджасиг үзләв,—гидж Гәрә келв.

—Утхлаг үкдж одхгов. Аратин үкси кичгәр ю кехв,—гилдәд шуугв.

—Не, ягъдж бърдж авий? Ухалцхай.

Көвүд шууглдж аратин кичгүдиг әмдәр гетәд бърдж авх болв. Хойр-гурви хонгт гетәд, бърдж ядцхав.

—Не, әрлг цааран, өсәд, ик арат болчкхлань үвлдән анъгучнр бәрг,—гичкәд, гетдгән уурцхав.

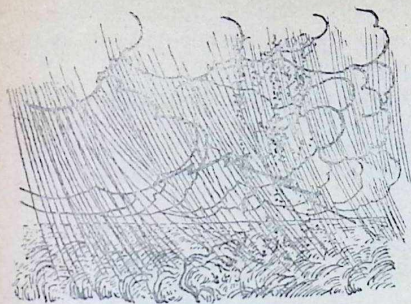
Арат—керсү анъ

Хур

Уули харлдж цуглрв,
Төгәлнәдән бүркг болв.
Суулгъар асхсн әдл,
Шуугдж хур орв.
Өдрин дуусн орв.
Энъгднъ усн, бальчг болв,
Горьк, бичкн судлмуд
Гүүггәд шорджнәнад бәәв.
Хур гиисн хөби
Хугтан бичкдүд хурв.
Хурин усн, бальчгар
Хурдлад тедн наадв.

Салькта хур

Нег дакдж би тугълмуд кеерәс хуралав. Тугълмуд герәс зөвәр холд йовцхадж. Тугълмудтан күрч йовтлм төгәлнәдән уули бархлзад, ик салькн көлләд, гал цәк-ләд огътргъу ду гарад, салькта хур орв. Хур негл

суулгъар асхен
мет икәр орджана.
Тугълмудан хайч-
кад хоргъдх газр
хӕӕгъад гӕуӕвв. Хол
биш, ӕвснӕ хуучн
канав бӕӕдж. Ӕкс
гӕуӕгъад канавд
орад хоргълад
суувв. Генткн кӕч-
тӕ икӕр гал цӕклӕд
огътргъу чанъ-

гъурду гарчагъад таш гигъад кӕрджнънӕд одв, ӕорм кӕк очд
шир, шир гигъад ӕзгдв, дӕрин ӕнр гарв. Би тӕрӕц ӕӕсн
угав. Ӕнӕг юӕгъинъ мана багшурднъ цӕӕлгъдж ӕгӕлӕ, да-
рунъ удан болл уга хур гиив. Сӕӕхн солнъгъ гарв. Би
тугълмудан туугъад хӕрдж ирвв. Намрин боран ӕкӕв.

Нӕкдмӕд

Ӕули бархӕзад, хур орх бӕӕдл гаргъад ирв. Колхоз-
никуд сӕл хадсн ӕвсӕн хурадж авхар адгъдж йовцхана.
15-20 терги зогсн уга ачад, ачад гарад бӕӕнӕ. Сӕулинь
ачдж йовна. Цанъ нег 20-30 шаху терги ӕвсн ӕлдӕд
ирв.

—По! хур ортӕ бидн сӕл терги ӕвсӕн хурадж авч
чадг бӕӕдл уга болввдн,—гидж Очр келв.

Тигджӕтӕ генткн шуугад, инӕлдӕд тинъгр кесг
кӕвӕд-пионермӕд кӕрӕд ирв.

—Мендвт, ахир, ӕцкнр? Бидн танд нӕкд болхар ирввдн.
Хур орхас урд ӕвсити зӕбӕлдж дууснавдн,—гицхӕв.

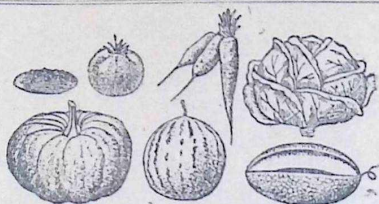
—Мел кергтӕ цагла ирцхӕвт. Сӕн кӕвӕд!—

Кӕдлмш буслад бӕӕв. Кӕвӕд зӕрмнъ царин ӕмн зог-
сад, зӕрмнъ ӕвс мааджурдад кӕдлв. Икчӕднъ терги деер
гарад, залуст дӕнъ болдж ачлдв: терги деерк ӕвс ишкӕд
давталдж ӕгв.

Кесг тергтә өвсд дару дарунь тешкәлдәд, скирд темцәд, гарад бәәв. Колхозникуд пионермүдәр нөкд авад, хурас өмн өвсән хурагъад авв.

—Ахир, эцкнртән дөнъгән күргәд, залус болна гидг эн, гидж колхозникуд келн-ханцхав.

Ямаран чигн көдлмишг дөнъгәр кўцәхми

Гаруд

Ут сахлта, цурдгър гестә,
Көк мәнъгрси эн бәәнә!
Хазад авлчи, хойр нүднәсчи
Хар нольмси эврән гооджх.

Дала олн хамтхасарн
Дали давхр хувцлси
Тешкгр ик хавсти
Тонталдад эн бәәнә,
Агъуригуд ургъад, болад,
Улм шарлад икдәд йовна.
Ў түмн кў оньслчкси
Ўүдн уга гер кевтә бәәнә.

„Бийим бичә көндә,
Билцри гидж бәәнәв“—гиси
Чинчхр улан помидор
Чиктхләд толгъагъан доргшан кегъад,
Тешкәгъад унтад кевтнә

Олдж ав: *Ўүдн уга герт—ў түмн кўн.*

Бүчриний аль йозуриний

Кезәнәгъә кўн бодницг тәрдо бәәдж. Нам бодницгиг юн гидг юминь меддо бәәдж.

Нег байн кўн дегтр умшджагъад, тенъгс гацс бодницг гидг темсн бәәддж гидж умшв, тер бодницг гидг темсиг авхулад, эврәннь гарудтан тәрнә.

Тәрси бодницгуд сәәнәр ургъна. Цецгәләд, цецгснь унад ормднь икәри янъгъг әдл, могълцг ургъна.

Тер кўн бодницгин деерк ишд ургъсн могълцгудиг хурадж авна. Манъгъдуртнь тәндг сән нәәдж улсан наар гидж авхулад, шин темсән шарчкад гичлүлнә. Цугъар шарккен шин темсиг иднә.

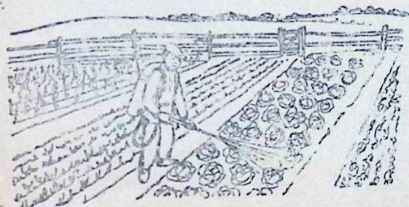
Түрүн могълцгинь идджәгъәд, цугъар чирәгъән арнигълдәд бәәнә. Эзнъ авад идхләри, му гашунинь оч медв. Йир гашун бәәдж. Тер кўн уурлад: „Тәрси бодницгиг сугълад таслдж хайтн“,—гидж закна. Манъгъдуртнь одад, бодницгиг таслад хайхла, бүчринь дахад унъгаснь могълцг юмс гарч ирнә.

— Альков эн унъгднь ургъсн могълцгудинь чанад иддж үзий, ямарандж?—гинә.

Чанад иддж үзхлә, амтнь сән болна.—Э! би икгәргтә бәәджв, унъгинь малтад темсинь авхми бәәдж, би бүчрәснь темс авад бәәнәв,—гинә.

Гаруд, багцин хортд

Эн джилин ургъц йир сән болв. Гаруд, багц йир сәәнәр ургъв.

Колхозин гаруд, багц нәрхн цагъан өтд, эрвәкәс элвдждәд бәәв; тарвс, гу, хавг, бодницгин бүчрт өтд элвдждәд.

бääв, хавст деегүр цагъан эрвākā элвгär эргдг болв. Колхозин гаруд, багц гарддг Очр нег хäläдж йовад теднинь үзв.

—Эн öтн, эрвākās элвдждж юм амрашго. Эдн гаруд, багцин хортд гидг эн. Эдниг уга кехин аргъ хääх кергтä, —гив.

Öдрин бийднь Очр Элст орад, гаруд, багцин хортд алдг эм авч ирв. Тер эмән уснд зуурад урсхачкад, хортд бääсн газрт цацв (тер эмиг агрономин зааврар уснла нääрүллä). Эм цацсна манъгьдуртнь ирäd хäläхлä, темснä бүүчрмүдин дорнь үксн цагъан öтд, эрвākās дала бääдж. Түүнäs хооран хортд колхозин гаруд, багцд уга болдж одв. Колхоз багц, гарудасн сән ургъц ургъадж авв.

Колхоз хор авч ирäd, хортдт цацхла, эврән гаруд багцта колхозникуд бас хор цацв. Тедн бас хортдиг тнигдж дарв.

Гаруд, багцин хортдиг медн, дарунь эс ноолдхла, күч öгшго, гарута болх.

Меклä

Эндр ик хур орв. Хур гиинхлä, гарад усар гүүггяд наадввдн.

—Меклä, меклä!—гиггяд көвүд хääкрлдв. Энд, тенд меклäs гәрäдлдäд зулцхав.

Меклä күүнд төрүн хорлтан күргхш, зуг гартан, альхн деерән, бичä автн. Меклән махмуднь цуггяр үйн

болдмн. Үйдүдäsнь хорта шалдрнь чиг гарна,—гидж мана багш келлä,—гидж Бадм келв.

Меклä öдрт чингтä газрт амрад кевтнä. Ора болад ирхлä, хот хääггяд, öсрдж авад гарна. Öтн,

хорха йовдж йовхла, эс медгчяр мис кевтә гетнә. Өөрдх-
 ләннь меклә келәри хавлад бәрнә. Юмн шаб гигъад ә
 гарси болад одна, хорха уга. Шаб гигъад ә гарси мек-
 лән келн амланы, ардк өнцгәри залгълдата болдмн.
 Келнәннь ардк үзүрнь тас сул. Юм бәрхяр седхләри
 гаргъад хаяд оркна. Келнь йир шүлстә, хавлад бәрхлә,
 хорха наалдад ирнә. Келәри шаб гигъад цокчкад, нүдән
 аньчкад, зальгна. Зальгчкад, дакад анъгучлад гарна.

Амд бәәхләри садин, гарудин, өвснә хортиг икәр
 уга кенә: Меклә күүнд кергтә. Бичә алтн.

Сад

Улалдад, минчилдәд, шарлладад,

Ацин үзүрт дүүджнълдәд,

Альмн, кедмд минчилдәд,

Амтнь джилв күргнә.

Чисм улан чингъин

Шүүснь дотран билчинә.

Шар улан альмд

Шухтнад пәәхләд бәәцхәнә.

Ик, амтәхн темсинь

Иигдж ургъадж авхар,

Өдр сө уга,

Хавр зун уга,

Хәләдж-харлавди.

Талдан садин ац

Кеер салад, зерлг альмна модн ургъдж. Нег хотнд
 сад тәрлг, садин эв сәәнәр медси күн бәәдж. Нег дакдж
 тер күн кеер йовдж йовад, ургъси зерлг альмна мод
 үзнә. Тер модиг унъгднь гем гаргълго авч ирәд, эврә
 сад дундан тәрчкнә. Хөөти джилднь одак күн гартан
 матъхр хәächtә садтан ирнә. Зерлг альмна модн сәәнәр
 ургъад бәәдж. Тер күн зерлг альмна модна ацмудинь

цугтвь хяачлэд авчкна. Зерлг модна ац уга го голнь
үлдв. Зерлг модна орагъинь керчкв, тегэд дееркинь
теслэд шуулчад, талдан сән тохмта альмна бөөр—ац
авч ирдж тавв. Зерлг модна ац теслчкэд, йоста сән
тохмта альмна бөөр-ациг тавчкэд, кенчрәр таг кедж бооч-
кад, юм түркэд ширлдүлв.

Талдан модна ац бийдән наалдулад тәрчкн зерлг
альнамодн, баахн зуур ургълго бәädжәгъад, экләд ургъв.
Тер юнъгад гихлә, шин бичкн модн болад ургъдж одв.
Наалдулсн талдан модна ац бас ургъв.

Талдан модна ац зерлг моднд ургъчкад, шим-шүү-
синь уугъад улм ургъад йовна. Хамтхаслад, шин бөөр
ургъад, бөөрәс ац ургъад, ацас сала гарад, улм бсәдл
йовна.

Гурвн джил болад, шин садин модн цецгәлв. Цец-
гәнь унад, ормднь бичкн могълцг юмс ургъв. Альмднь
зерлг, хату, ишкльн биш, ик, улан, сәәхн үнртә, джбөллн
альмн ургъв.

Дегд сән темстә садин модн болдж гарв. Тегэд түү-
нәс эк гаргъдж авад, урдклань әдләр әмтн тәрлг болв.

Мичурин.

Мичуринә садт

Мичурин сад тәрлг нертә
күн. Эн күүнә нернь цуг СССР-т
алдршв. Олн зүсн тохмта темс
гаргъхин төләд дамшлгъна (опыт)
көдлмш кедг күн. Киитнәс әәдго
сән тохмта, сән темс өгдг сад
ургъасн күн.

Бичкн садас ургъцинь цуг-
лулдж авхд амр. Дакад асрхд бас
амр. Эн улан, минчилдсн чи
ургъсн ац бәәнә. Нег ацднь
50—60 чи ургъна.

Урд цаг болн ода цаг

Урднь

Сургъулин багш хуучна болн ода цагин тускар иигдж келв.

—Урд, хаана йосна цагт, нойн, зӓӓснъ, байн аль сансарн бӓӓдг билӓ. Угата, яльч улс оньдин теднӓ мухлад йовла. Ӗрӓн нарнас, асхи нарн суух кӓртл нургъан

А. В. Давидов, нойн
класс болдгнь үндсәри сөнъггдв.

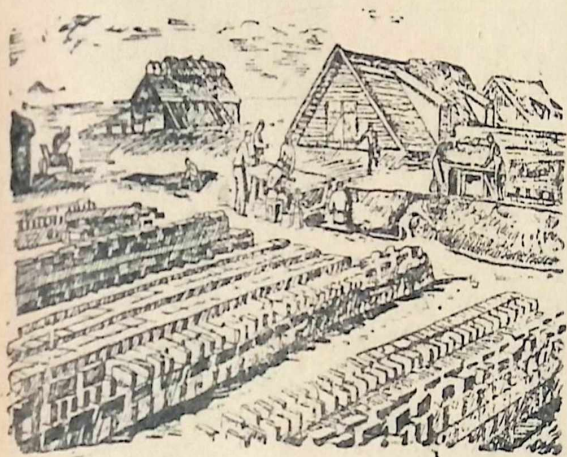
Угата, яльч, дундин теджәлтә улс колхозд ордж
чидлән негдкв.

У көк теегт колхоз, совхоз күч авч өсджәнә. Мух-
лад йовси әмтс дөрвн зүсн малин тоогъинь болн тох-
минь ясдж бәәнә. Газран энъгднъ хагълад, буудә, темс
тәрдж ургъадж, газрин олз үздг болв.

Кирпичн завод

—Сургъуль гидг элдв юмн. Күүнә зовад, элād кедг кōдлмшиг машин кенā. Машин күүнās шулун болн сāн тохнятагъар кенā. Күн гарарн хутхад, кōлārн ишкād кедг кирпичин шавриг машин кенā. Кōл гаран шаврт будад, керг уга болв. Ōкāгъад нургъан хугълад, кирпич кедг билā.

Ода кирпичиг машин кенā. Кирпичин шавриг холас нургъндан үүрād эс гидж тачкар тұлкād зōдг билā. Ода болхла, күн ачдж ōгād бāāхлā, машин шавриг заводур эврāн зōнā, күүнā кедг кўчтā, зованъта кōдлмшиг

машин кедг болв. Сургъуль гидг ним кўчтā сāн юмндж,
—гидж Кануковскд бāадг „Керамик“ гидг заводт
кōдлдг Гārā ōвгн келв.

Заводт кӧдлджәси улс, кӧдлмшән дӧрлдәнә ик кӱч
кенә. Дӧрлдәнә кӱчәр кӧдлмшчнр кӧдлмшиннь зурагт
оньдинд давулдж кӱцәнә.

Элстин заводин кӧдлмшт шунмгъа ударн кӧдлдг
дала. Кануковскийн кирпичн заводин кӧдлмшчнрт шунм
кӧдлдг улс бас дала.

Электричеств

1931 джил колхозд электрическ станций тосхгдв.
нахн эврәннь гертән бас электрическ лампс ору
авувдн. Мини ӧвк эцкм, намаг ламп ӧлгджәсиг ўзч
келв:—Тана лампн (шампн) тӧрүц шатх уга.

Шаман хустг, тосн угагъар шатдмн гихлә, би
иткджәсн уга биләв.

Электрическ станца экләд кӧдлх ӧдр мана Дале
ик сән байрта ӧдр болв.

Асхн 7 часла электрическ герл ӧгхми гиси э
соньсад, ӧмтн икәр кӱләлдцхәв. 7 час болад, элек
ческ герл орулад орксн хӧбн, бидн цугъар
байрлвдн.

Герл орулксна хӧбн эцкм келв:

—Кӱүнә ухан ююнд чигн кӱргхми: утан уг
герл ӧгнә. Хотнг гал тӱлдж болгъл уга, электриче
кӱчәр болгъчкна, газриг трактор хагълна.

Герл орулксна хӧбн, манад бәәсн улс цугъа
одцхав. Электричествин шамднь килгъс кӱргхлә
эс шатхинь медх дурн мини йир икәр кӱрәд бәә

Хаджуднь бәәсн чикн болсн сӧрсәсн модиг
бий талнь эргӱләд оркхлам, герл орад одв, мини
пард гигъәд чочад одв. Дакад барун бий талнь
оркхла, герл унтрдж одв.

—Я, акад юмб!

Түүнэ хөөн, шамин толгъад бөөдг хар бүүркэриг эргүлэд авхлам, шам унтрдж одв. Бүүркэринь авчксна хөөн толгъагъинь чимкэд оркхлам, гарим юмн татсен болад одв.

Мини гарин хургъдас кен татв?—гигъад ан хакрэд орквв.

Бөөджэгъад тер газртан дакад хургъдан күүргхлэм авч одн гигъад одв, би дэки хөөкрэд бөөджв. Тингджәтлм эцкм ордж ирэд сурв:

—Чи юнъгад хөөкрвч, ююнас аавч?

—Хургъдим юми татад авч однгив, бийм мел заратрад одвв,—гидж хэрү өгвв.

—Электрическ станций көөдлэ бөөтл, чи электричествиг унтрал уга шаминь гаргъдж авчч. Тегэд, чини гаричн юмн цоксн болдж медгдсн. Үүнэс хооран, күйн уга цагла шамиг бичгә гаргъдж ав, болгъалго бөөхла, күйн үкдж одмн.

Хойр шамин күүндән

Тосар шатдг шамин үг

—Хуучна көгшдинәгъәр

Ик керсү угагъар,

Хустг шатхла герл орад,

Голарн шач герлтәд,

Амтид герл өгнәв.

Тәдн электрическ шам болхла,

Төрүн нанла әдлшгот,

Гол чигн угат.

Герл читн угат.

Ягъдж шатахитн медгдхш,

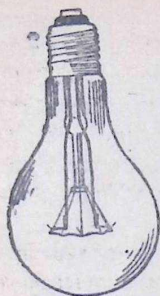
Йирин могълиц керго шилмүдт,—

Гидж тосар шатдг шам электрическ

Шамиг голв.

Электрическ шамин үг

—Эргү му бәәджлт.
Чавас, нанла әдлцхәр
Чирдәггәд үкәд бәәх.
Герл әмтид өгхләрн
Гә муугъар өгниәт,
Шил уга болхлаг
Му үнр гаргънат.
—Төрсм мини болхла,
Тенъгрин цәклгън мөн.
Тарадж өгдг герлм
Тасрха ик күчтә.

Станцас сунъгъгар нанд
Сән күч илгәнә.
Гол норгъх тосн нанд керго.
Ленинә заасн зааврар,
Коммунистическ партин гардлгъар
Колхоз, совхоз, селән, балгъсар
Цугтагъинь би герлткджәнәв.
Ода кен-күчтәгъинь
Тадн медвт?

Автомобиль

—Аәдрхи Элст хоорнд автомобилн хаалгъ гарсара
ик сән болв. Урднь болхла, көлгәр 5—6 хонад арә гидж
күрдг билә,—гидж Дордж колхозник келв.

Мана Элст балгъснас Аәдрхи, Сталинград тал машин
өдр болгън гүүнә. Дакад Элстәс цуг нутгудур машигъәр
одна. Совхоз болн зәрм колхозмуд бийснь машинтә.
Кергтә болсн цагт селәдүр машигъәр одна. Машин мана
Халъмг республикл ик керг күцәнә. Машиг йовулдг
шоферин сургъуль сурсн халъмг улс бас дала болв.

—Тиикд ик шахм бääлävдн, негхн öрäd, герин подвалд бидн 7-8 күн бääлävдн. Öрämдн харнъгъу, нари тöрүн үзгддго, му үнртä билä.

Öр цäähäc урд, öдр болгън утар татсн гудок хääкрдмн,—эннъ кöдлмшчнриг кöдлмштән гартха гисн докъя. Бидн шулун босад нүүрән арчн гүүдг билävдн. Кöдлмш йир зовлнъта билä, öдр болгън 10 час кöддг билävдн. Тинм зовлнъта кöдлмшиннъ кöлснä мөнъгиг деншгär авдг билävдн. Деншгнъ манд, баршнъ эзнд оддг билä.

Мана кöдлджäсн заводг нег дакдж кöдлмшчнр йир нкär хутхлдцхав. Тедн кöлснä мөнъгиг икдхти гндж эзнäсн сурцхав. Эзнъ нам тедниг сонъсхарчн седхш, бидн цуг кöдлмшчнр хургт хурад күүндвдн. Нег кöдлмшч босад:

—Кöлснä мөнъг эс немхлä, кöдлмштән гаршговдн,—гив.

Бидн зöвтä гигъäd некввдн, тер чик үг келв. Гентки:
—Хазгуд! Хазгуд!—гигъäd хääкрв.

Мöртä хазгуд дävрäd маниг малячв. Намаг хойр дакдж цокв, нургъм малян ормар улагъад цусн болв, киилгм шуурв. Цуглрсн äмтс ингärән-тингärән тарад зулцхав. 20 шаху кöдлмшчнриг хазгуд бärдж авад түүрмд орулчкв. Кезәнäгъä хаана цагт ингдж бääлävдн.

Мини ах товарищм нег дакдж наар гив.

—Асхидан нан тал ир,—гив.

Асхиндн түүрүн тал одвв. Теднäd 15 шаху äмти хурчкдж. Нургълдж кöдлмшчнр. Тедн дунд ик манъната, хурц хäläцтä нег күн бääнä, тер күн манд ингдж келв:

—Тадн угатат, тер юнъгад гихлä, тана кöдлмшär капиталистнр байдджана. Капиталистнриг кöбдж уга эс кехлä, танд энүнäс амр йовдл үзгдшго. Капиталистнр уга болтха! бийсиннъ тöлä кöдлти, хамцу-ниницъгү, гар-гаран бärлдтн.

Тиикләнъ бидн терүнд ингдж сурн келввдн:

—Энти йир чик. Бояв тер капиталистнириг ягъдж
кѳѳхвдн? Теднитн полиций харсна, теднитн хан харсна,—
гиввдн.

Тинклӓг, тер кӱн нигдж келв:

—Тӱрӱлӓд хааг кѳѳх кергтӓ. Тиикин кергт кѳдлмшчнр
ни-хамцдж, эврӓннь партиян бӱрдӓх кергтӓ. Керп цуг
кѳдлмшч класс восстать кесн хѳѳн, хан теднлӓ хӓрӱцдж
чадшго,—гив. Сонъса бӓӓдж би дотран: эн мел чик
келджӓнӓ, гидж санвв.

Хѳѳннь би тер кӱӱн Ленин бийнь бӓӓсннь медвв.
Тиигдж би Лениниг тӱрӱн узлгъм тер билӓ.

Терӱнӓ хѳѳн 10 джил болв. Германьла дӓӓллдлгън
экив. Дӓӓнд ик олн кӱ йовулв. Дӓӓнӓс хӓрӱ гар, кѳл уга
ирцхӓв, кесгинь газрт булв.

Тер дӓӓнд намаг бас салдст авла. Ююна тѳлӓ дӓӓллдсмб?
Хаана тѳлӓ, помещикудин тѳлӓ, фабрикантин тѳлӓ
дӓӓллдсмн. Тегӓд тиикд фронтд салдсмуд дунд листовке
гартнь элвджв. Терӱнднь: „Дӓн уга болтха! баячудин
ѳмнӓс ноодти!“—гидж бичӓтӓ.

Тер листовкиг Ленин бичдж илгӓсми. Тер заграницд
бӓӓчкӓд, манд тендӓс зӓнъг заавр илгӓгӓӓд бӓӓсми:
кѳдлмшчнрт, салдсмудт, крестьянмудт бичг бичджӓв.

3 джил дӓӓллдввдн; сӱӱлднь чидл чилв. Кѳдлмшчнр,
салдсмуд восстать кецхӓв. Ленин маниг ягъдж сургъла,
бидн тиигӓд, тер сургългъарнь кеввдн.

Хааг кѳѳчкввдн. Дарунь йосн кӱч-кѳлсчнрин гарт орсн
уга. Времен правительств гигӓд гарч ирв. Кӱч-кѳлсчнрин
тер йоснас ӱсен олз уга билӓ: тедн капиталистнириг харна.
Ик зӱтклдӓн гарв: зӓрмнь Времен правительствиг татна,
зӓрмнь терӱг уга кехӓр седнӓ. Цуг кѳдлмшч ӓмтн ни-нег
газр эс йовхла, сӓн большегогъинь ӱзвв. Тегӓд би боль-
шевикнн партъд бичгдвв. Партъд кех кѳдлмш йир ик
билӓ. Цуг предприягъс хамгар бидн йовад, хург кегӓд
кѳдлмшчнриг: „Хамцти, эврӓннь кѳдлмшчириннь партин

эргмд ницти! Ноолдан шинкн эклджәнә!—гигъад, цәәлгъдг биләвдн.

Невчк бәәджәгәд:

„Ленин заграницәс аашдгдж“,—гисн зәнъг сонъсввдн.

Терүг тосад вокзал тал одввдн. Вокзалин агъут кәдлмшчнр, салдсмуд дүүргәд хурв. Поезд ирв.

Генткн броневой автомашин деер нег күн гарв.

Төгәлнъдән әмтн цугъар альхан ташлдцхав. Хәләхнътер—Ленин бәәдж.

Түрүн үзсәннъ хөөн кесг джил болв чигн, терүг дарунъ танъвв.

Автомобиль деерәс тер келв:

—Времен правительствиг бичгә итгтн. Тертн баячудиг дөнънджәнә. Йосиг эврәннъ гартан автн.

Цуг йосн советд! Германцла дәәллдхмн биш, помещикудлә, капиталистирлә, буржуймудла дәәллдх кергтә,—гив.

„Не, ода йирин манахсин болх. Манла хамдан мана вождь йовна“,—гидж би санвв.

Тиигдж гарв. Дарунъ нег цөокн сар болад кәдлмшчнр времен правительствиг кәөчкв. Помещикудәс газринъ буладж авувдн, газр болн заводмуд Советск госуларствин гарт орв. Капиталистнриг заводаснъ кәөввдн.

Ленин манд шин гардлгъ заав. Терүнәс нааран советиг күч-кәлсчнр гардна. Терүнәс нааран бидн эздүдтән кәдлдгән уурввдн. Ола манд негнәннъ кәлсәр кен чигн байджхш. Күн болгън ола төлә, эврә бийиннъ төлә кәдлнә.

Эс кәдлхәр седсиднъ манд орм чигн уга.

—Энүг Ленин ганцхарн кесмб?—гидж кәвүд сурв.

—Ганцхн Ленин энүг кесн уга. Энүг Ленин партъта хамдан кесмн, эн партий Ленинә гардлгъар кәдлмшч классиг болн цуг к ү ч-к ө л с ч н р и г, — дахулсмн. Ленин хаалгинъ заасмн, Ленин партиг бүрдәсмн. Ленин мана нүд сәксмн. Маниг сургъсмн, танд болхла—герәсән.

Ўлдасми: „сургуль сурти, сургъуль сурти, сургъуль сурти“
—гилә. Тадн селгәнт.

Ленин Өнъгрв.

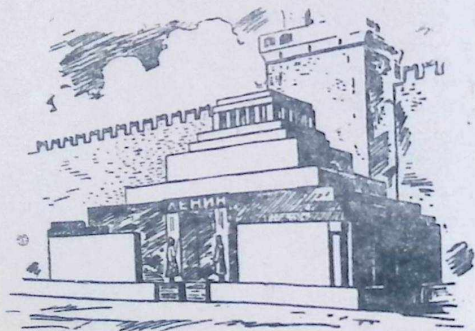
Январь сарин 21 ӧдр, 1924-гч джил Горки гидг селәнд Владимир Ильич Ленин ӧнъгрсмн. Ленинә цогцинь Москва тал авч ирсми.

Ик күчтә киити билә. Уульниц болгънд гал тұләтә бәәлә, тер галд даарси улс ирдж кӧлчәдг билә.

То-томдж уга оли улс ут лент кевтә диг дарагъарн зогсдж бәәлә. Дом союзни нк заалд Владимир Ильичини цогц мандлдж кевтлә.

Музик уйдлгъта, гашута оршалгъна айс татси ә сонъсгдв. Кӧдлмшчир боли хамг күч-кӧлсәрни бәәдг улс ӧнъгрси вождин цогциг сұл нег дакдж хәләхәр, аргъул дарагъарни йовдж йовла. Владимир Ильичини цогц Дом союзд тавн хонгт бәәлә.

Январин 27-нд Владимир Ильичини цогциг Красн площадь тал авч одад, дигтә 4 часла вождян оршав. Дигтә тер цагла нарт орчлнъгар хамг кӧдлмш зогсад, фабрик, завод, машид хәәкрлдв. Теднә дуугъар әмти дуугъар Владимир Ильичини оршав.

Вождь, багш, иньг.

Хяärtä иньг, багш вождян
Хялädж, сүл харгъхар,
Хугтан үрвäd тагчг
Хурад оч йовна.
Тана эх, эцктн

Түүнä цогциг эргäd,
Тоотань нольмсан асхл уга
тагчг үрвäd йовла.
Бичкдүд! Тер танд
Багш, вождь, иньг билä.

Иосиф Виссарионович Сталин.

Закавказьд, Грузьд, Кура гидг голин көвäd, Гори гидг бички балгъсн бääнä. Уүнд 1879-гч джилд көдлмшч

Виссарион Джугашвили гидг күүнä бүүд, ирх цагин коммунистическ партин болн көдлмшч, күч - көлсärн бääдг цуг делкән ул син вождь—Иосиф көвүн, —хөөннь үр Сталин гидж нерäдгдх күн гарч. Арви нääмн настагъасн авн, Сталин көдлмшчнриг баячудин даджрлгънас сулдхх ноолданд бийән

өгч. Сталин алдршсн революционер болв. Көдлмшчнриг нуувчинär цуглулад, кружокд негдүүлг билä. Хаанла болн эздүүдлärн ягъдж ноолдхиг Сталин заадж өгдг билä. Сталин кесг дакдж көдлмшчнрин забастовк гардсн.

Хаана полицäс бултхин төлä Сталин олн зүсн нер зүүдг бääдж. Зәрмдән товарищ Девид гидг бääдж, зәрмдән товарищ Коба, нань чигн кесг нертä бääдж. Хаана полиций Сталиниг товарищ Девид гигъад хяägъад йовхла, Сталин талдан газрт Чижиков гидг нертägъар

көдлэд йовдг бәәдж. Хаана полиций Чижиков гидг
нерәрнь хәәхлә, Сталин көдлмшчнрин өмн үр Коба болдж
цәәлгьвр өгнә. Түүнә сүл нернь Сталин болв. Сталин эн
нерәрн цуг нарта делкәгьәр туурв.

Сталин кесг дакдж хаана полицин гарт бәргдсмн,
Сталин түүрмд (казамд) бас кесг суусн бәәдж. Сталиниг,
джиньсн догшн кииттн Сибирүр, талдан чигн хол, эджго
газрмудар йовулдг бәәсмн. Болв, Сталин Сибирәс
оргьдж гарад, дакад шин нер зүүгьад көдлдг билә.
Сибирәс кесг дакдж оргьдж, бултдж гарсмн. Сталин оргьад,
бултад йовхларн, хаана полицейскмүдт икл көдлмш өгдг
бәәсмн.

Мана вождьмуд Ленин болн Сталин.

Ленингә хамдан Сталин Октябрьск пролетарск рево-
люций белдсмн. Бячудла ноолдхин төлә Сталин ик
көдлмш кедж күцәв.

1917-гч джил эклв. Күч-көлсәрн бәәдг улс восстать
кегьад хааг уга кев. Болв, йосиг баячуд эврәннь гартан
авцхав.

Үр Сталин Сибирәс сүл сууврасн бас ирв. Газадин
орнас Ленин ирв. Эдн капиталистнрлә кех сүл эркн
ноолдана кергиг гартан күчтә баттагьяр авцхав.

1917-гч джилин Октябрь сарла көдлмшчнр восстат
кецхәв. Ленингә хамдан Сталин восстаниг гардв. Больше
викүдин гардврар, көдлмшчнр диләд, советск йос тог
тадж авцхав.

Йосан тогтадж авад 7 джил болсна хөбн энькр Лени
өньгрв. Цуг күч-көлсәрн бәәдг улсин энькр дурта вожди
могцин өөр үр Сталин болн цуг коммунистическ парти
эврәннь чидлән хармнлго, Ленинә эклсн кергиг с
күртлн күцәхвдн гидж үгән өгсмн.

Алдршсн Сталин, социализм тосхлгьна цуг ноолд
йоста чадмгьагьяр, баттагьяр гарддж йовна.

Ўр Сталинā зааврар болн гардврар шинās кесг минъгън фабрик, заводмуд тосхгдсн бāāнā, шин балгъсд босхгддж бāāнā. Заводмуд, кесг олн самолетмуд, машид, трактормуд, автомобильмуд кедж гаргъцхана.

Эврāннь эрки дурта водждин гардврар, урднь, неджāдār кōдлдг крестьянмуд ода хамдан ниницātāгъār кōдлхин тōлā колхозд орцхачксн бāāнā. Колхозин газрмудар шин машид кōдлдж бāāцхāнā.

Колхозникуд кōдлмшчирлā āлл ударн бригад болджана. Олна оругъин тōлā, ниницātā кōдлмш буслдж бāāнā.

Цуг мана союзд бāādг кўч-кōлсч келн āмтс āлл йоста. Сталинā чик гардврар мана цуг диилвр болдж одахн шин Сталинск Конституций батрв.

Одр ирвās кўч-кōлсчирин уух-идхнь, эдл-ахунь икār элвдждж йовна. Теднā бāādл, джиргъл болн цуг орна бāādл икār ясрдж бāāнā.

Мана орн-нутг цуг нарта делкā деер уга сургъульта— эрдмтā болджана.

Мана орн-нутгин цуг кōдлмшчир, крестьянмуд алдршсн вождь Сталиндāн кемджāлдж болшго ик дурта. Тедн цугъар, мана гарлсн Сталин гидж нерāдцхāнā. Тегād чигн мана оир советин нутгин сунъгъачир цуг, нег дуугъар энъкр Сталиндāн Верховн Советин негдгч депутат кедж сунъгъсми.

Сталинā нерн, мана хортдт ик āāmшгтā нерн, тегād тедн йир дурго. Хортд дурго болв чигн, цуг ордудин кўч-кōлсчирн бāādг улсин дурлгън, кўндлгън маш ик. Сталин цуг кўч-кōлсчирин инъг, багш, вождь.

Сталин менд болтха!

Сталин—мана туг.

Пионермүдин дун.

Чинтрä улан туг,
Цигтхлäd деер делсич,
Гурвдгч үйин пионермүд,
Гариннь бульчнъган чанъгъай.

Коммунистическ партъ эцктäвдн,
Комсомол күндтä ахтävдн,
Колхозин совхозин öслгън
Күцстän мана күцл.

Öвк Ленинä сургъулиг
Ончтä сäәнär медцхай,
Öкär öсклнъ болад
Äмтид үзл болиг.

Кенъкрг мини цокич,
Киисäd тугм делсич
Коммунистическ партин гардврта
Күмни джиргъл хäй.

Итклтä Ленинä хаалгъар
Ингäd багтан йовий,
Ирх цагин джиргъл,
Иньгүд, мана гарт!

Манджин Б.

Сталинск Конституций.

1936-гч джил мана орн-нутг Сталинск
Конституций батлдж авла.

Шин Сталинск Конституцин зәнъг шуугад республи-
кär тарв. Көдлмшчнр, колхозникуд, сургъульчнр шин
Конституций батрдж гилдäд икär байрлцхав.

—Конституций гиснтн ямаран учр-утхта үгв?—гидж
сургъулин көвүн Эрнджән сурв.

—Конституций—гисн Советск Союзин эркн гол закон джболджана,—гидж бӑгш хӑрӑ ӧгв.

—Эн Конституций юнъгад Сталинск гидж нерӑдг-джӑхмб?—гидж Бемб багшас сурв.

—Сталинӑ седврӑр, Сталинӑ зааврар, Сталинӑ гардлгъар ним Конституций гаргъгдсмн. Мана Союзин Центральн Исполнительн Комитетин тогтаврар гарсн Конституцин туск комиссин ахлачнӑ ӑр Сталин бӑӑсмн. Цуг Союзин Советмӑдин Чрезвычайн 8-гч съездд Конституцин тускар Сталин доклад келӑ. Эн Конституций Сталинӑ гардлгъар гарсн деерӑс неринӑ зӑӑдж бӑӑнӑ,—гидж багш келв.

—Сургъуль - эрдмин кергӑр шин Конституцд юн бичгддж?—гидж Эрднӑ сурв.

—Сургъуль-эрдм эрки кергтӑ. Ик бичкн уга цугъар дасх кергтӑ. Сургъулин насна кӧвӑд, кӑӑкд болхла, эрк биш дасх. Эклцин школас авн ах сургъуль кӑртл ӧнӑрлг сурх зӧвтӑ. !Сургъуль-эрдм дасхд тӧрӑц йилгъл уга. Сургъуль - эрдм дасхин туск керг шин Конституцин 121-гч статьяд бичӑтӑ бӑӑнӑ,—гидж багш келв.

Шин Конституций

Советин йосан батлхар
Сталин Конституций гаргъв,
Кӑмн ӑмтн байрлв
Кӧлтӑ кӑӑндвр кецхӑв.
Кесг олн джилмӑдт
Кесн кӑцӑсн кӧдлмшиг
Кевтнӑ диглдж батлдж
Конституцд Сталин бичӑлв.

Сталинӑ гаргъсн Конституций
Советин ордан дӑрквл,
Ӧнр ӧсклнӑ Советим
Ӧкӑрлдж цугъар энӑкрлв.

Маниг гардгч Сталин
Мөнъкин джиргъләр джиргътхә,
Сар—нари болси
Сталин менд болтха!

Мөнкән Б.

Шунмгъа адучнр.

Городовиковин нертә тохмта адута ик колхоз бәәнә. Эн колхоз 1000-1500 шаху сән мөртә. Аду хәләдг кесг адучнр бәәнә. Адучнр цуг сән шунмгъа улс. Адучнр шунмгъа болсна учрар адун таргън, гем ширг уга, гедрл уга бәәнә. Тер шунмгъа адучнрин күчәр колхозин адун икәр өсдж йовна.

Аду сән шунмгъагъар хәләси адучнр кесг дакдж мөрәлгдлә.

Городовиковин нертә адуна колхоз, танъгъчин гәәхүлд негдгч мөрә авсми. Мөрднъ танъгъчин 10 джилә сән өдрлә урданд негдгч мөрә бас авв.

—Эн адуг би хәләхләри мел бәәси чидл, ухагъан гаргъад хәләнәв. Эн адуг би мел эврәннъ күүкдләри әдл килмджтәгъяр хәләнәв. Оли нанд зөвтә гигъад, намаг иткәд даалгъси юмиг би сәәнәр киндж хәләх зөвтәв. Эн мөрдиг сәәнәр хәләхләри би орн-нутгиг бас харсджанав, —гидж Öчр келнә.

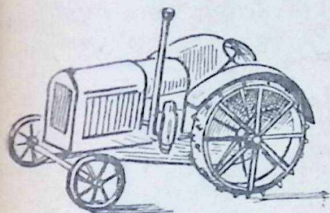
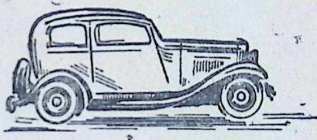
Совхозин стахановцнр болн ударникуд

Мана республикд совхозмуд бәәнә. Эн совхозмудт мал дала. Мал хәләдг улс чиги бәәнә. Урднъ яльчир байна мал хәләдг билә, байнд шим шүүсән өгчәлә. Ода тер яльчир совхозин мал хәләдж йовна. Совхозин мал хәләджәх улс цугъар келнә:

—Эн мал—мана мал. Олн манд даалгъад, маниг итгсн хõõн, бидн сããнãр киндж, шунмгъагъар, гел уга, õвчн угагъар бããлгъхиг хããх зõвтãвдн,—гидж совхозд кõдлдг мал хãлãдг улс келнã. Эн совхоздмудт шунмгъа кõдлдг ударникуд, стахановцнр дала. Тедн дундас Ахан Чоклдан, Манджин Буга болн нань чигн кесг олн улс оньчта стахановцнр дала. Ахан Чоклдан, Манджин Буга болн бас эднлã äдл шунмгъа 16 стахановцнриг Советин правительств орденмүдãр ачлла.

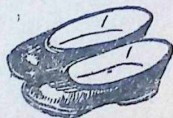
Мана заводмуд болн фабрикс

Горьковск завод зургъан (6) минутин дунд шини автомобиль кедж гаргъна.

Сталинградин тракторин завод зургъан (6) минутин дунд трактор кедж гаргъна.

Арв күргдж тоолти пар галош белн болна.

Госна фабрикет ботинке (башм—
гуд) уйгдна.

Талдан фабрикт чайник
кегднә.

Урд цагт болхла, ним юмс туульд келгддг билә, ода
болхла мана нүднд үзгдәд, гарт бәргдәд тосхгддг,
кегддг бәәнә.

Советин орн-нутгт фабрикт, заводтнь орн нутгтнь
кергтә юмс цугъар делгү кегднә.

Эндртнь хәләхлә—зерлг уулс үзгднә. Маньгъдуртнь
хәләхлә, Советский заводмуд яраллад күрилдәд үзгднә.

Эндртнь хәләхлә—нүцкн тег үзгднә. Маньгъдуртнь
хәләхнә—колхозмуд, совхозмуд күрилддг, малмуднь тег
бүтәсн үзгднә.

Урднь деерәснә хәләхлә газр кесг зүсн онц-онц
дорвджд болад хувалгъата үзгддг билә, дорвдждн
болгъндн онц-онц эздүд бәәдг билә.

Ода хәләхнә газр ик өргнәр делгүдән көкрсә үзгднә.
Күчтә трактормуд урдк меджәсиг—дөрвдждиг хамх цокдг
негдулдж хагълдж, онц-онцдан бәәлг эздүд ода цуг негдә,
колхоз болад, күчн чидлән өсклдж. эврә джиргълән улма
ясдж, орн-нутган батлджана.

Урднь голин нүцкн көвә бәәснд,—ода электростанцму
зогсджана, урднь хагсу көлә бәәснд, ода көкрәд гуй

буудья, хлопок күчтэгэр ургъджана. Урднь ивк-чивк
ё-шугъу модн бӕӕсн болхла, ода тер ормднь тӕмр хаалгъ
гарсн, мод кӕрӕддг күчтӕ заводмуд бӕӕнӕ.

Альдн болвчн кӕдлмшчнр, күч-кӕлсӕрн бӕӕдгӕд,
альдн болвчн машинд, трубас кӕрджнӕсн кӕдлмшин дун,
тӕгӕлнӕдӕн зӕгслтан уга кӕндрдж, тосхлгӕн чилхш.

Урд ацата тергд чирлддг хаалгӕр, ода хурдн машинд
гӕӕнӕ.

Урд онц салу, неджӕдӕр бӕӕдг ӕмтс, ода колхоздан
орчксн джиргъджӕнӕ.

Боован Баснъ.

Мана хотнас Боован Баснъ гидг кӕвӕн Улан цергт
мордла. Баснъ мордхларн сургъуль уга, оцл бӕӕдлтӕ кӕвӕн
билӕ.

Баснъ хойр джил болад, сургъульӕн чилӕгӕд ирв.
Уульӕд мордсн Баснъ инӕгӕд ордж ирв.

Нам кӕн таньдж болшго кӕвӕн болад бӕӕдж. Бийнъ
сургъульта, медрлтӕ болад, дакад комсомолд ордж.

Улан цергт, дӕӕнӕ сургъулӕс талдан, нань чигн олн
зӕсн сургъуль дасхдж. Мал ягълж ӕскх, трактор,
машинӕ туск керг, нань чигн кесг керг-ӕӕл дасхдж.

Улан цергт мордсн кӕн ним болдж гарна. Цергӕсн
сулддж ирчкӕд, эдл-ахун кӕдлмшт икӕр дӕнӕгӕн кӕргц-
хӕнӕ.

Улан церг — мана орна ицгтӕ харсач.

Улан цергчнрин бичг

Улан цергин сӕн ӕдр нег сар ӕлдсн дӕнӕгӕ цаг билӕ.
Багштагӕн кӕӕндвр кеджӕгӕд, улан цергт мордсн
кӕвӕдт бичг бичхмн гидж гарлавдн. Бичгиг Дордж
Бадм хойрт даалгӕввдн.

Улан цергин сӕн ӕдр манӕгъдур гиджӕхлӕ, эндртнъ
бидн нег ик конверттӕ бичг аввдн.

Бичгнь эн:

ЭНЪКР БИЧКН ДҮҮНР, ПИОНЕРМҮД, МЕНДВТ!

Тана бичси бичгити авад, икәр байрлввдн.
Дүүнр, энд цергин сургзуль сурч йовси ахиран
мартл уга бәйсндтн икәр ханджанавдн.

Бидн гартан бу-селмтә, советиннь оран харсх
зөвтә улсвдн. Тадн ягъдж бәйнәт гидж сурджт.

Хуви-хонрмдн йир сән. Бәйдг газрмдн цевр.

8 часд сургзуль даснавдн. Винтовк, тов, пулемет
даснавдн.

Дакад манд сургзуль-эрдм заана. Газет дегтр-
мүд умшнавдн.

Умшлгәна герт шатр, дбөв, домино нааднавдн,
дакад манд клуб бәйнә, тендән доклад лекций
сонъснавдн, наад үзүлнә.

Дару-дарунь нәр гаргэнавдн. Мана командир
мана нәärt бас ирнә. Сургзуль дасджасн цагт
мана толгъач—начальник. Сул цагт мана энъкр үр,
манд ягъдж дәйллдсән цугъарагъинь келдж өгнә.

Эн бичг авн, манд дакад, ик зәнъгтә бичг
бичтн. Бидн бас хәрү бичг эрк биш бичнәвдн.
Сургзульан сәйнәр, альвлл уга сурцхатн. Сургзуль
сурад ик болхларн, күч-көлсәрн бәйдг әмтт ик
туста улс болцхатн.

Тана менд күсгч Улан цергчир: Дорджин Очр,
Улана Мандж, Санджин Иван.

Улан цергән батлий! Мана Улан церг орн-
нүтгин ицгтә харул.

Дәйнә керг-үүл сәйнәо медхмн.

Границ деер болсн йовдл

(Орденоносец Карацупин келсн үгӱс).

Пограничник Карацупа 140-с даву шпионмуд бӱрлӱ. Мана Советин правительств, Карацупин кӱцӱсн кӱдлмшиг темдглӱд, орденӱр ачлла.

Пограничник Карацупа, ним нег йовдл келдж ӱгв: „Би нег йовдлин туудж келдж ӱгнӱв. Би ӱбрӱн нег красноармейцтӱ асхн 6 часла гарлав. Бидн ноха дахулдж гарлавдн. Гентки мана ноха газр ӱнрчлӱд одв. Кӱӱнӱ мӱр ӱнрчлджӱхинь бидн медӱвдн. Мӱрдӱд, 8 километр гӱӱгӱд оркувдн. Дахдж йовсн красноармейцм хоцрад ирхлӱ—заставд намаг хамаран одсим зӱнӱгл—гигӱд хӱрӱлвв. Нохатагӱн, сӱбӱннь ут туршар мӱрдвдн. ӱр цӱӱв. Мӱрддж йовсн мӱр нег селӱгӱӱр орв. Мана ӱмнӱс, нег кӱӱкд кӱн гарад ирв.—Селӱгӱӱр сонджта кӱӱнӱ кӱн йовбу? гидж сурув—ӱргн, манчжурск тиирцг махлата, хар кенчрӱр шилвӱн боосн кӱн, давал 5 минут болад уга. Тиигӱлӱн аюта йовдж одв—гидж кӱӱкд кӱн, гаран зан, келв.

Би нохатагӱн, хаалгӱ дер гӱӱгӱд, гарад ирӱв. Ноха намаг татад, дахад гӱӱгӱд гарв. Уул дер гарад ирхлӱмди ӱмнмдн нег кӱн ӱзгдв. Ноха урньсн бӱӱдлтӱгӱӱр ганънӱад одв. Би улм ӱкс гивв. Хаалгӱнн кӱндлнӱ бийӱс аца зӱбдг машин гӱӱгӱд гарад ирв. Мана ӱмн йовсн кӱн гаран ӱргхлӱ, машин зогсад, суулгӱдж авал, йовдж одв. Мини деегшӱн хасн буггӱнн сумна дууг, шофер сонъсцн уга. Би нохатагӱн, хӱрӱ селӱнд ирӱд, телефогӱр ингдж зӱнӱглв:

Пограничник Карацупа, Полтавк заставас келджӱнӱ. Би нохата нег кӱӱнӱ мӱр 15 часин туршар мӱрдвв. Мӱрддж йовсн кӱӱгӱм нег машин суулгӱдж авал, йовдж

одв. Ямаран машин йовсинь медж автн, шофераснь сурлгъ автн.

Гурви хонг давснә хөөн, мана заставд балгьснас ним зәнъг ирв:

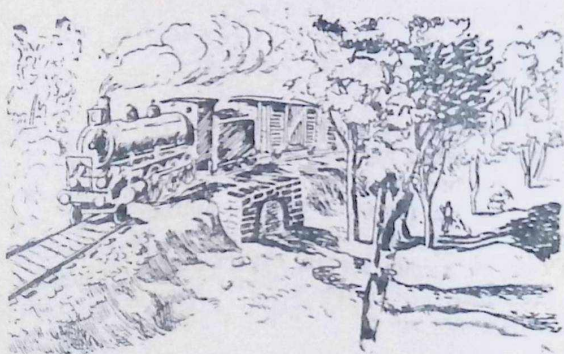
Пограничник Карацупин зааврар, газадин орна шпион бәргдв“.

Мана орн-нутг.

Нарта делкәд нег ик орн-нутг бәәнә. Эн орн-нутг мел амтин ик гиснь эн. Эн орн-нутг—СССР. Эн орн-нутгар нег захаснь нег зах кұртлнь йовгъар диг 3 джил йовгдхми.

—Танд ода өдрин алык цаг болв — гидж сурхла, нигдъ хәрү өгх:

Негнь өрүгъяр гих, наадкнь үд гих, гурвдгчнь асхи гих, дөрвдгчнь сө гих.

Эн орн-нутгин улсас бас радиогъар нег цагла—танд ямаран цаг болджана гихлә:
Негнь хавр гих, негнь үвл гих.

Эн орн-нутгин улсас бас нег газр радиогъар —
ююгъар баймт гихлӓ:

Негнь тӓмрӓр гих, негнь чолун нӓӓрсӓр гих, негнь
малар гих, негнь ӓдмгӓр гих, негнь дӓгдӓр гих.

ӓдмг уга газрт-ӓдмг ургъах кергтӓ, тӓмр, нӓӓрсн,
дӓгд уга газрт тедниг авч ирх кергтӓ, кӓвнӓ ургӓдго
газрт кӓвнӓ авч ирх кергтӓ.

Мана хаалгъ

Элст Ӓӓдрхи хоорнд машинӓ хаалгъ гарв. Элст
Ӓӓдрхи хоорндк гӓн голмудт тагт кегдв. Элст Ӓӓдрхи
хоорндк хаалгъ деер бӓӓснӓ гӓн зуух нӓкд даргдв. Ма-
шигӓр, тергӓр йовхд ӓмшг уга болв. Нӓктӓ, зуухта
хаалгъ уурад, го гилгр сӓн хаалгъ гарв. Ода Ӓӓдрхи
Элст хойрин хоорнд тасрхан уга машин кӓ, аца, пошт
зӓбнӓ.

Газет, дегтр, ӓд, цӓ бас зӓбнӓ. Шин сӓн хаалгъ
гарв, шин джиргӓл ӓгв.

Машин

Хальмг танггӓчин теегӓр
Хаврин джиргӓлтӓ дуугъар
Хурлзсн ӓрвлзсн машин
Хаалгӓн шора ӓрнӓ.

Шуугич,
Шурджнӓнич,
Машин.

Шората
Хаалгӓр
Чичрич.

Шатич,
Шатич,
Тосн,

Шулугъар

Иовдл

Ӗгич.

Одахн кӱртл уӱгӱр

Ацата тергд чирлджӱлӱ,

Ода чидлтӱ машин

Онъдинд гӱӱдг болв.

Курджнънич,

Тачкнич,

Машин,

Кӱӱрисн

Утагъан

Гаргъич.

Кӱл

Болсн

Тӱгӱгъӱрн

Кӱк

Теегӱр

Нисич...

Манджин Б.

Турксиб

Турксиб гисн—Сибирь Туркестан хойриг негдӱлгч
шин тӱмр хаалгъ.

Эн шин тӱмр хаалгъ тосхджах цагт, шулуугъар ке-
хин тӱлӱд ик кӱч-кӱлсн ордж, ик гидг кӱчллгън орсн
болдг.

Туркестанд хлопок ургъна,

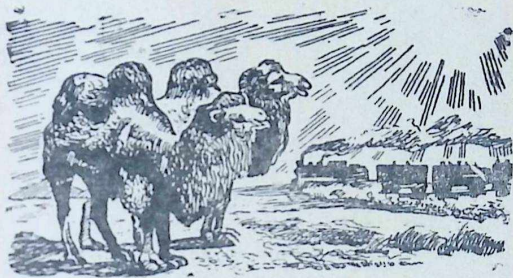
Сибирьт тӱрӱн ургъна.

Хойраг негдӱлӱд хаалгъ

Кӱдӱ тӱӱрӱд, уулин бел.

Утлад, уньартад гарч.
Урд цагт болхла,
—Ацата темән кѳлгд
Ариджлад долан хонг, сардан
Йовдг билә.

Кемр зәрмдән,
Күчтә элснә шуургън
Кинсәд шуурси цагт
Кѳөркс, темәд түргүр
Кевтәд хөн мет
Чичрдг билә.

Ода болхла—
У кѳдән утднъ
Донъгъдулад паравозин дун шуугулна,
Тѳмр хаалгъар паровоз йовна,
Сибирь Туркестан хойриг негдүлнә.

Докъя

Зуна нари суусн, зѳвәр харнъгъу болси цаг билә.
Сальки уга, тѳгәлнъдән ә уга тагчг болв. Тег негл унт-
си ик анъ мет үзүр йозур угагъар харлад бәәнә.

Элст Аадрхи хойрин хоорнд йовдг машинā хаалгъ деер машинā станце бāāнā. Тер станциг хāлāдг ѳвгн газа хаалгъар йовдж йовад, хаалгъ кѳндлиъ ик нўк малтад, амн деерк шавринь авчксинь ўзв. Тер нўк сѳ биш ѳдрāр чигн амн деернь иртлиан кўн медш уга. Нўкн ик юмн, машин орсн хѳѳн хамхрад, деерāн бāāсн улс алхмн. Тиигджātл нег машин гал гарад, хурдари аашснь ѳвгнд ўзгдв. Не машин болн деерк улсинь эн нўкнāс харсдж авх эркāн уга керг болв. Харнъгъу сѳѳд тер нўк хāлāхнь, аман анъгъачксн ѳршāнъгў уга ик манъгъс анъгин амн мет ўзгднā. Машин улм ѳѳрдāд йовна. ѳвгн машинд ягъдж докъя ѳгхāн медж ядад зогсв. Тер дотр машин улмар ѳѳрдāд йовна. ѳвгн уха авсн кевтā машинā ѳмнāс хāлāгъāд зогсв. Машинā ѳмнāс нўкнāс зу шаху алд газрт зогсдж. Не кѳгшн намаг машин дāврāд алхла алг, машин зогсад бўтн гарх, кесг āмтн āмд бас гарх—гидж ѳвгн санв. Машин кўч ѳггго дāврх бāāдлтāгъār гўўгъāд аашна, ѳвгн бишмўдāн тāāлчксн гартан авад дайлад, āмāн гартл хāākрāд бāāнā. Мишин улм ѳрдāд, ѳвгиг мел дāврх бāāдл гаргъад ирв. Машинā шам ѳвгнā нўд гилвкўлāд цāс гисн болв, тенъгр газр цугкўрджинъсн болад одв. Машин ѳвгиг дāврн гигъāд зогсв.

* —Уй! ѳвгн ягъсн зѳргтāгъār, ѳртā юмн кевтā машинā хаалгъ деер зогсвт? Машин дāврāд алхла, яях билāt?—гидж шофер келв.

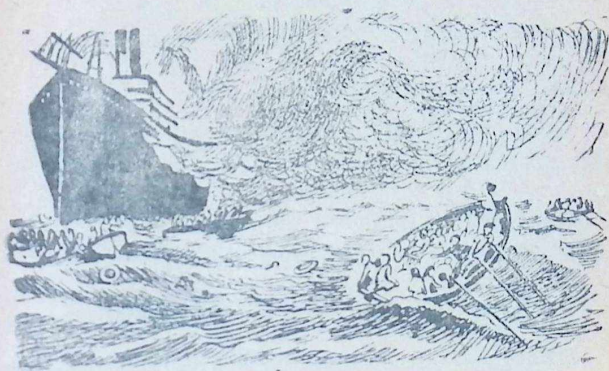
—Машинā хаалгъ деер юнгад зогсвт—гигъāд, нег кўн уурлх бāāдлтāгъār ѳвгнўр темцв.

ѳвгн бийнь āмд ўлдв. Дакад кесг āмт ўклāс гаргъсндан болн олна ўнтā машинг хамхрх йовдласнь тач авсндан бахтад уульв.

—Таниг ўклāстн тач авв. Олна машинг хамхрхаснь тонългъвв, нанд даалгъсн кергиг кўцāвв. Тер нўк оч хāлātн,—гидж ѳвгн нўкнўр заав. ѳвгн ингдж докъя ѳгг

Залач

Тенъгсәр усчдж йовх кермд суудж йовх улс йир олн. Зогсх газр өөрдж. Керм залдж газрт залач зогсджана. Гентки капитан кермин ора деер гарад, матросиг дуудн келв:

—Дорас утан гарад бәәдмб, юн утан гарчахинь меләд ирлчн.

—Дора түүмр шачана, үкс гицхати,—гидж келв.

Түүмриг цагтнь эс медсн учрар, кермин дорд бийинь гал авч орксн бәәдж. Эн ик аамшгтә зәнъг нег минутин дунд, суудж йовх улст цугтаднь сонъсгдв.

Сальки чанъгъдәд, түүмр [улм икдв. Күүкл улсиг бички күүкдтәгъинь бәәсн газраснь талдан газрт гаргъв. Аамшг гисн юмн улм икдв. Түүмр шата бәәсн бийднн керм көвәгъүр өөрләд йовв, әмтин деер йовсн залач кермиг залад, зогсдг газрур өөрдхв. Шачах түүмрин әмтин ик галнь залач дор туслдж бәәв. Керм деер суудж йовсн улс, залачин зогсджаси газрт кезә түүмр орна гигъәд хәләлдәд бәәцхәв.

Галин заль делсэд, нкдэд ирв. Уси деер кӯ кōвэдг
тōгālнъсиг матросмуд кӯүкд улст гигъэд белдэд бāāц-
хāв. Залус хувцан тāāлэд, усчхдан белн болцхав. Усна
кōвā улм-улмар өбрдэд чиги йовна, тер дотр кōвāгъяс
онъце дōнъгāн кӯргхār аашцхана.

—Залач! Залач! — гидж капитан дуудв.

—Юн кергтā?— гидж, зогсджагъад сурв.

—Ормдан дакад 5 минут зогсдж чадхвч?

—Зогсдж ўзсв.

Галин заль өбрдэд кӯрч ирв.

—Кӯүкд улс, бички кӯүкдтāгъāн ўкс гидж онъцд
сууцхатн. Наадксти цугъар усчцхатн,— гидж капитан
закв.

Керм деер суудж йовси улс цугъар менд гарцхасиг
медэд, залач капитан хойр уснур гārāдцхāв.

Кун ягъдж нисдг болсмб?

Нисāчир болд шовугъар газр деегӯр эрлцхāнā.
Дорагшан хāлāхлā—балгъсд, уулмуд, селэд арā āмтā
бички болдж ўзгднā.

Нисдгиг ягъдж дассмб? 300 джил хооран нег
крестъянин хойр дживр кедж. Эн кӯүг, өндр газрас
дживрārн буухар селсднъ гӯвдэд, дживринъ хамхлдж
орксми.

Рязанъ балгъснд Фурвин гилг кун ик мōгълцгиг
утагъар дӯүргчкād, деешāн агъарар нисси бāāдж. Мōгъл-
лцгасн бийāн боолж арад гархланъ, сальки туугъад,
чонджин хонъхла харгъуалдж. Тер кун хонъхин келнā
дееснās бārād ўклāси гарч. Эн кӯүг „алмс“ деешāн
өргдж гаргъв, энүг тӯүмрдхми, эс гихлā āмдār газрт
булхми, гидж гелнъгӯд зар тархалдж. Тер кун ўклāси
ārā гидж тонъасн болджана.

Тер могълцг юнгад деешан нисдж гарсинь амтн тоолдж медсми уга. Нисдг учрнь юмб гихлэ, могълцг дотрнь утан боли халун агъар хойр дүүрнъ бääсär нисци болджана.

Франци, дулан агъарар дүүргэд, бас нисдг могълцг гарггдсми. Нисäч, ним могълцгиг эврәннь дурар залдж чадш уга бääсми.

Амтн нисдж чадг болв чигн, залг—гардгиг кесгтән дасдж чадсми биш.

Ода советни орнд болхла, залг — гардг кергиг хама чигн уга сäänär дасчкн болджана. Ода мана советни орнд ик, ик дириджабльмуд кегддәнä, эдннг цугъарагъннь мана нисäчнр гардцхана.

Амтн нисдг машин кедгиг дасцхав. Нисдг машин, агъарт эврәннь пропеллериннь кучär ниснä. Пропеллериг машинä моторнь кондäдж эргүлнä. Нисдг машин гардг нисäч, эврәннь машингән хамаран болв чигн залдж йовулна.

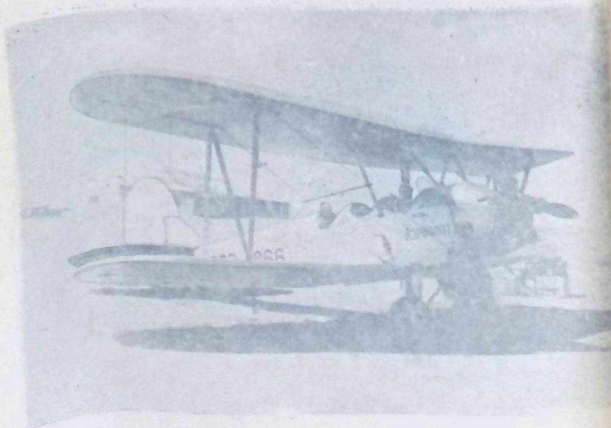

Нисдг машин

Гарин эрдмär кегднäч,
Гäähүл амтнд болнач.
Гол, уул, тенгсиг
Гатлдж, энгдннь ниснäч.

Көк тенъгрин дорагъур,
Көрстә газр деегүр.
Көндә у агъарар
Кезә чигн өмәд йовнач.
Нәәхләд, дәәвләд данъгин
Нарна наагъур эрвләнәч.
Нарта делкәг энъднъ
Негн күртлнъ эргнәч.
Көл күрдго, эджго,
Киитн, мөстә цаста
Көндә өндр уулсиг
Күрәд чи үзнәч.
Нисич, өөдән, өмәрән
Нари, сард күрәд,
Күмн әмтнә ухаг
Күчтә аргътагъинъ медүлич.

Лиджин Эрци.

Нисдг машин

Мана школ деегүр нисдг машин ниснэ. Эн машинг холас хэлэхлэ, хар тарвджла адл болдж үзгднэ. Зуг з—з—з—з гигъэд а гарна. Ик хол үзгдсн бийнь удаг болл уга дарунь өөрдэд күрч ирнэ.

Урд цагт болхла, нисдг машин тас үзгддг билэ. Нисдг машинг биш автомобиль джилд нег ирхлэ, „шулм“ гигъэд икэр аацхадг билэ.

Нег дакдж нисдг машин мана школин өөр ирэд буув. Бидн одвдн.

Манла хамдан мана багш бас одла. Машинд хальм-гуд бас йовцхадж.

—Менд баяцхант, гидж манас сурцхав.

—Баянэ, баянэ, гидж көвүд хэрү өгцхав. Элстас Сталинград тал нисдж йовсн улс баядж.

Керг-уулэр йовсн амтсиг суулгэдж нисдг машин баядж. Инм машин Баку гидг балгъснас гарад, Элстэр дэврэд Адрх ордгдж. Дакад Элстас Сталинградар дэврэд Москва ордгдж.

Хорха биш—күрджендэж а гарна, шовун биш—делдэж ниснэ, дорас хэлэхлэ, торлздэж үзгднэ. Амтэ юмнд уга хурдар йовна. Юмб тер?

Улан летчкин олмгъа йовдл.

Эн йовдл цагъачудла дӱӱлддӱӱсн цагт гарсмн. Штабас ним приказ ирв: — Аӱмшг уга газруп нисдж гартха!

Ик аӱмшгтӱ салыкта хур орв. Цагъачудин мӱртӱ церг ик хол биш бӱӱлӱ. Летчикуд нисхдӱн шиндцхӱв. Ик салыкта хур дотрагъур 2 часдан, нисӱд одтха гисн газрурнӱ, ирв. Зуг нег баахн летчик Гуртын 1 часдан удадв. Хур салыкн хойрт Гуртын тӱӱрӱд цагъачуд бӱӱсн газрт ирдж суув. Самолетиг цагъачуд ӱзчкв. Кесг хазгуд самолетиг бӱслӱд авчкв. Теди самолетин дор дживртнӱ бӱӱсн улан одиг ӱзл уга, мана летчкиг англичанин гидж медв. Гуртын английск хувцта билӱ. Тер дакад орсар сӱӱнӱр келдж чадлго билӱ, бийнӱ латыш кӱн.

Хазгуд энӱг английск летчик гидж медцхӱв. Хазгуд Гуртынд энӱнӱс хол биш цагъачудин штаб бӱӱхиг келдж ӱгв. Станц кӱртл 3 дууна шаху газр билӱ. Тегӱд Гуртын хазгудиг самолетан кӱндӱгӱӱд станц кӱртл кургхин сурв. Хазгудар дӱнӱ авад летчик моторан кӱндӱгӱӱд нисӱд гарв. Нисӱд гарлгӱнланӱ станц талас ик оли мӱртӱ церг болн кесг офицермуд аашснӱ ӱзгдв. Болв мана летчик нисӱд йовдж оч.

ӱрӱл час болад, мана летчик эврӱхстӱн ирв.

„Г“ гидг темдг.

Нег летчик ик холд ар ӱзгт бӱӱдг балгӱсн тал нисдж йовдж.

Гентки бензин бӱӱдг баакаснӱ, зев идӱд гаргӱчкесн бички нӱкнӱс, бензин асхрдж йовхнӱ ӱзгдв.

Шулугъар доргшан буух керг болв.

Дорань õ-шугъу модн ÿзгдв, модна хаджуднъ
тиньгр газр ÿзгдв.

Летчик самолетан тиньгр газрур залв.

Тер цагиань õ-шугъу модна кòвãд пионермуд наа-
чãдж.

— Самолет унул деер буухар седжãнã—гидж вожатнъ
хããкрв.

Õ-шугъу модна хаджуд тиньгр газрла зерглãд бãйсн
унул деегÿрнъ õвсн ургъксн бããдж, деерãснъ хãлãсн
кÿÿнд тòрÿц медгдшго.

— Летчикд докъя ягъдж õгий?

Гентки кенъкргч газр деер кевтв.

— „Т“ гидг ÿзг дурагъãл кевтти—гидж хããкрв.

Пионермуд тиньгр газрт „Т“ гидг ÿзг дурагъãл
кевтцхãв. Деер нисдж йовсн летчик буух темдг ÿзчка
менд буув.

Радио.

— Эндр мана школд радист ирдж, радио тосхдж
õгхмндж,—гидж кòвÿд шуугв.

Урднъ мана багш манд радион тускар кесг цããлгъдж
õглã. Радион тускиг манд ах классни кòвÿд бас цããлгъдж
õглã.

Мана багш кооперативд ирсн радион аппарат школ-
дан хулддж авч, терÿг эндр тосххар бããнã.

Радист ирсн уга. Багш эврãн радиог тосхв. Манъ-
гъдуртнъ радио белн болв. 4 ч. 30 минутла бидн радио
тãвгдсн ик классет ирввдн. Дигтã 4 ч. 30 м. радион
турбанъ шингджãгъãд тодрха хальмгар ду гарв.

— Сонъстн, сонъстн. Хальмг республикин Элет
балгъсн келдж бããнã. Ода мана республикин зãнъгс
сонъстн.

Биди Халымг республикд кўцагдджāх кергўдин туск зāнъгс сонъсввдн. Дарунъ халымг, орс, манъгъд ду, айс сонъсцхаввдн. Кесг зун, минъгън дууна газрас радиогъар нār, наад, зāнъг сонъсдг болввдн.

Ода мана школд радио бāāнā. Биди асхн болгън мана орнд юн болджахинъ сонъсдж чадхвдн.

Медтн

*Герин ора деер шуург хатхата,
Гер бийнъ ю болв чигн сонъсна:
Ик холас ду, айс, кўўнā келлгъ.*

Бичг.

Наалгъата конвертā бичг
Нарта делкā эргхми.
Минъгън дууна газрт,
Нисād, усчад, гўўгъад кўрнā.
Хайгинъ сāāнār медгдхār бичхлā,
Хама болв чигн олад кўрхми.
Гўўнд машинā билет керго,
Ўўрмг мōнъгār маарк наагъад тāvхлā,
Олад эзднъ кўргхми.
Кōлтā āдлār гўўгъад,
Келтā āдлār келād, хāāгъад,
Кўрх газртан эврāн кўрнā.

Поштин машин.

Элст балгъснас газаран
Олн āамг хотдудар,

Колхоз, совхоз болгънар

Делгүднь тугъадж өгнә.

Москва, Саратов, Адрхн

Олн ик балгъсдас

Манд газет, дегтр,

Мана бичг бас зөбнә.

Челюскинцнр.

„Челюскин“ гидг керм северн тенгъсин хаалгъи
шинджлдж хәләхәр йовулгдсмн. Эн экспедицин толгъачы
Отто Юльевич Шмидт, кермин капитан Воронин гидг
күн йовсмн.

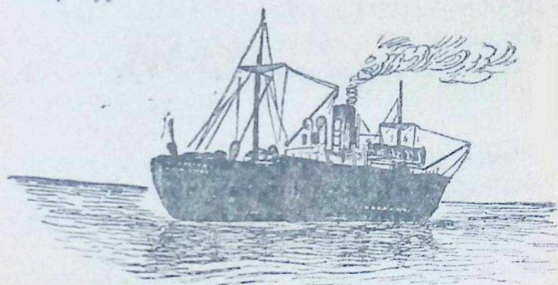
Советин орн-нутгин даалгъвриг күцәхин төләд улм
холд гарх дутм мөси харгългън икдәд йовв. Холджм
дутман мөсн хамхлгън улм зовлнгта, аәмшгтә бо-
лад ирв.

Февраль сарин 13-с авн мөси шуугад, кермиг тач-
нулад нүүв. Кермин зүн хәвргън хамхрад одм цацу.
„Челюскин“ усн мөси хойрар дүүрәд одв.

Керм хамрсна хөбн, капитан Воронин:—

—Мөси деер бууцхати!—гидж закв.

Челюскинцнр хот-холан, хуц-хунран цугъарагъивн
мөси деер буулгъхав.

Удан болсн уга, керм уснд чивдж одв. Суудж йовсн улс Северн Ледовитый далан кинти цасн, мѳсн дунд ѳлдцхѳв. Эднѳ дунд кѳѳкд улс болн бичкн кѳѳкд бас йовсмн.

Болв челюскинцнр зовл, гундл уга, мѳсн деер бун, палатк бѳрѳд, радиоприемник тосхдж авцхав.

„Челюскинѳ“ толгѳач Шмидт, керм уснд чивдж одв гндж радиогѳар зѳнѳгѳв.

Кермѳс хамхрад ѳлдсн модар кѳѳкд улст, бичкн кѳѳкдт гер бѳрдж ѳгцхѳдж.

Мѳсн, цасн, шуургѳн дотр буучксн улсин эркн нег сол тѳрнѳ—нисдг машин буудг газр белдх керг болв. Ним газр белдхин тѳлѳ, челюскинцнр нк удан кѳдлѳд, цеврлѳд, ора деернѳ советск туг ѳргцхѳдж.

Февраль сарин 27-д Сталинѳс болн орн-нутгин правительствин гардврчудас радиогѳар ним байрта зѳнѳг авцхадж:

„Челюскинцнрт большевистск халун менд илгѳджѳнѳвдн. Орчлнѳгин аюлла ноолдджах тана алдршсн ноолдаг ончта сѳѳнѳр хѳлѳдж, ямаран дѳнѳ кѳргдж болн цугѳарагѳинѳ кедж бѳѳнѳвдн. Тадна алдршсн экспедициг ѳѳмшг угагѳар эрул—менд гаргѳдж авхдан болн Арктикин тѳлѳ кедж йовх ноолдана тууджд шин алдршсн калх орулдж бичѳлхитн, лавта иткѳлдж бѳѳнѳвдн“.

Цааранднѳ мѳсн деер бѳѳхд тѳрѳ — зовлнѳта болад ирв, тер юнгад гихлѳ, кинти, шуургѳн, будн догшдсн деерѳн, бѳѳрлдж бѳѳсн мѳсн цааран далагѳур урсал йовсмн.

Челюскинцнр, советин орн болн коммунистическ партѳ эрк биш дѳнѳгѳн кѳргдж, бийсѳн лавта ѳмд гаргѳдж авхднѳнцѳкѳд, тѳрѳн юмнас ѳл уга, зовл уга, урдк кевѳрн инѳлѳдѳд, кедж йовсн кѳдлмшѳн кегѳѳд бѳѳцхѳдж.

Нисдг машинд буухин тѳлѳ белдсн газриг, шуурджасн шуургѳн бѳтѳгѳѳд, белдчксн мѳсн хамхрад, нк зовлнт

ўзўлад бāāsн. Ясчкєн мōєн хамхрадл одхлань шин орм
ясад, нисдг машинд ода ирх, ода ирх гигъад кўлалдддд
бāāцхадж.

Эн цагла манд дōнъгāн кўргхār, цуг дōрви ўзгāс
нисāчир манур нисцхāсн. Эн нисāчирт будн, цасн, шу-
ургън, книтн ик харшлтан кўргцхāv. Болв нисāчир зо-
внъгиг даагъад, челюскинцнрн лавта менд гаргъдж
авхан медād нисцхāсн. Март сарн 5 одр, машин буудг
газр деегўт нисдг машина ā сонъсад, бидн цугъар тн-
гāлāн гўулддд гарцхавдн.

Генткн—нисдг машин, ура! ура! бидн цугъар менд
гарцхавдн!—гигъад хāкрлдд одцхав.

Тер дотр зāрмнъ уульлалд чнгн, зāрмнъ ўмсадд,
байрлалд чнгн бāāцхāv.

Нисдг машин хойр моторарн кўрджиъидж ā гарад,
элā шовун мет сāахнār делдж нисад, тōгāлād ирд буув.

Экспедицн толгъач Шмидтн закагъар, нисдг ма-
шин, āмтнн тўрўлдж кўўкд улсиг боли бичкн кўўкдиг
авч нисв.

Шуургън, книтн, будн дегд кўчтā болєн учрар, нисāчир
апрель сарн 10 кўртл челюскинцнрн лагерт кўрч чадл
угā бāāцхāv.

Нарта делкә цугъар нисдг машиндиг хәләдж бәән-
хәсмн. Цуг әмтс, газетиг тәвл уга, челюскинцнр ягъв-
гилч гилдәд бәәцхәсмн.

Апрель сарин 10 өрүн нисдг машинд дакад үзгдцхәв.
Дөрвн хонгин ут-туршар 5 машин цуг челюскинцнриг
мөсн деерәс гаргъдж авсмн. Апрель сарин 13 өдр сүл
үлдсн 6 күүг, нисәчнр 8 ноха бас авч нисцхәсмн.

Нисдг машинд деешән нисдг гарн, сүл мендин эргн
кегъад орксна хөөн, дора мөсн деер Советин орна ик
улан туг делсәд үлдв. Нисәчнр, челюскинцнриг үкс гндж
менд гаргъдж авхин төләд, эврәннь әмән әрвлл уга, яма-
ран чигн әәмшгәс сүрдл уга көдлцхәсмн.

Советин орн челюскинцнрин! менд авлгъиг кезә чи-
гн мартгдш уга бийртагъар! сән өдр кедж тосв.

Советин орна нисәчнр алдршсн күчтә керг күцәснә.
нарт делкә цугъар өврцхәв.

Северн послюсар дамждад, Америкур нислгън.

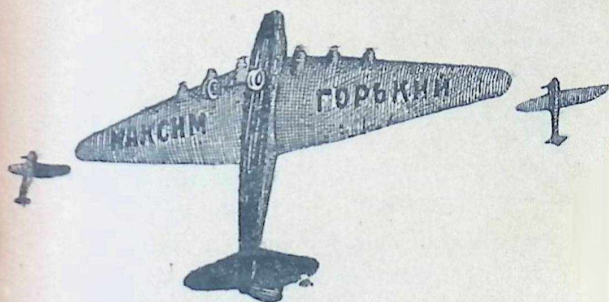
Советск Союзин героймуд Чкалов, Байдуков боли
Беляков Москва—Северн полюс—Северн Америк гилд
нерәдлгътә нислгъндән белдждәлә. Америк орхд, эн ха-
алгъ әмтин өбрхн болчкад, ик әмшгтә хаалгъ. Эн хаал-
гъар, урднй күн нисәд уга бәсмн. Эдн әмтин түрүн бә-
әсмн. Иим әмшгтә хаалгъар нисхәсн урд, урдаснь сәәнәр
белдлгъ кех кергтә билә. Эдн, оньдин дөрвн цагт көрә
бәәдг мөстә дала деегүр нисх зөвтә бәәсмн. Юмн үзгдгө
харнъгъу будн харгъх зөвтә. Эднә машин мөсдджчн одх
бәәсмн, күчтә салькнла, өткн үүлнлә харгъхчн бәәсмн.
Хаалгъд харгъх әәмшгүдлә ягъдж ноолдхиг урдаснь сәәнәр,
болгъамджтагъар тоолх зөвтә билә.

—Аман харсцхати, бултцхати гидж немш салдсмуд хяакрлдцхäv.

Немшмүд селәнäs зулхар седцхäv, зуг хамагъасни болв чигн сумн тосад бäv.

Зöргтä партизанмуд, немшин цергиг тарачкад, эврәнн селәнүри ирцхäv. Партизанмудта хамдан селәнäs зöргтä тävн крестьянмуд дахцхäv.

— Украинäs цуг хортниг уга кедж, кöбдж гаргътд ноолднавдн—гидж келäд, отрядта хамдан, шин ноолданл белдхär одцхäv.

„Максим Горькин“ үүрмүд.

Июнь сарин 19 öдр дулан нарта öдр болв. Эндү челюскинцирлä болн челюскинцириг менд гаргъдж авсн нисäчирлä мендлхär Москван äмтс байрта ик сән öдр кеджäh öнъгтä.

Теднлä мендлхär мана школин хойрдгч классин күүкд эврәнн багштагъан хурлдцхäv.

Хурсн күүкд, нисдж йовх машидин äггяр, цугъар толгъагъан деегшән кегъäd хäläлдцхäv.

— Хöрн, гучн, тävн—гилдäд күүкд тоолцхäv.

Халә, халә, ягъси ик юмб! ягъси ик нисдг машиниб! Халә, халә, „Максим Горький“ гидж бичәтә бәәнә, ягъся ик аятә юмб, нам наадксиннь а төрүн сонъсгдхш, халәтн, хойр хаджуднь хойр бички нисдг машид йовна.

Тедичи бички биш, зуг „Максим Горький“ өөр йовал, тиним болдж үзгдджәнә,—гидж Коля келв.

— Не, күүкд, юнь сән? — гидж мана багш сурв. — Эн мана Советин орид кегдси, икәри нарт делкә деер уга ик машин. Цуг мана Советин ори, цуг күч-көлсәри бәәдг улс — кәдлмшчир, колхозникуд, цергдг улс негддж тосхсми.

Та, багш, пионермүдиг мартчквт? — гидж Зина күүкн сурв.

— Пионермүд бас орддж тосхдсми. Михаил Кольцов гидг писатель ним нисдг маши тосххми гидж газетд бичсәр тосхдсми. Цуг Советин орна писательмуд донъ болад, мөнтг икәр хурацхав.

Иигдж „Максим Горький“ тосхдси болджана.

Эн нисдг машин дотр—радио, телефон, кино бәәнә, газет барлдг бәәри чигн, машид чигн бәәнә. Энүг тосххми төлә кесг оли заводмуд, кесг амти кәдлцхав.

— Эн нисдг машинг өөрдәд халәси болхла, йир сани болх билә, — гидж школин күүкд келлцхав.

— Ордж халәх зөв угагъар мөниг тәвхи уга. — гидж Коля келв.

— Энүнә тускари үр Кольцовд бичг бичти — гидж багш келв.

Тер өдр күүкд ним бичг бичхәддж:

„Газет „Правда“, писатель Кольцовд.

Энкр үр Кольцов! „Максим Горький“ гидг пертә маши халәхдән дегд ик дуртә бәәцхәнәвди. Халәх зөв

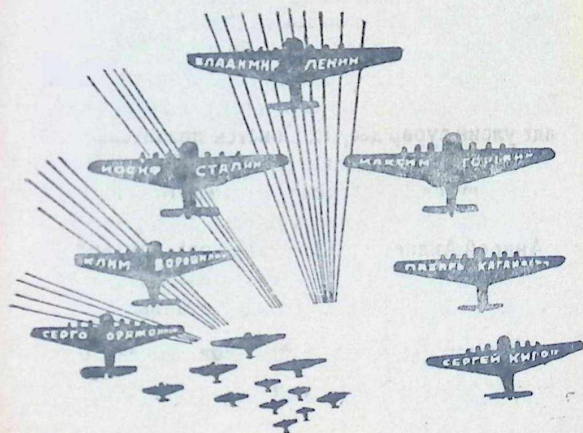
угагъар маниг тӕвхн уга гидж Коля келнӕ. Багштагъан ордж хӕлӕх зӕв манд ӕгтн.

Москван школин II-гч классин кӕӕкд „Максим Горький“ гидг нисдг машинӕ ӕр“.

Кӕӕкд, ордж хӕлӕх зӕв авчкад, нисдг машинӕр ирцхӕв. Холас хӕлӕхлӕ, ӕвртӕ ик шовун болдж ӕзгднӕ. Негхн дживр деернӕ цуг мана классин кӕӕкд багтачкад, цань наадх дала газр ӕлдхмн бӕӕдж.

Бичкн болси давшурар деегшӕн гарад, нисдг машина дотркинӕ йовад хӕлӕввдн.

Нисӕчирнӕ „ӕврӕннӕ суудг ормдан кӕӕндӕд, юм кесн бӕӕдл гарад бӕӕцхӕнӕ. Тӕӕнӕннӕ хӕӕн, кӕн буудж йовдг хӕвӕрӕрнӕ ордж ирввдн. Зӕрм кӕӕкд, кӕн суудг джӕӕлкн стул деер сууцхачкад, босхар седл уга бӕӕцхӕв, болв, теднӕгъӕр болл уга, маниг радио, кино, хот уудг гер, библиотек, барлдӕ газриг гӕӕхтхӕ гигъӕд маниг кӕтлв.

Шинӕс гигант-самолетмуд тосхцхӕм.

Нисдг машин дотр бääсн öрäсиг цугъарагъинь хäläсн деерән телефогъарнь бас күүндцхävдн.

Радио бääсн öрäd, механикнь газрла күүндг труба кеджädж. Барлдг газртнь нисдг машинä туск газет барлджадж. Тер машин дотр кöдлдг улс цугъар кöдлджäсн учрар мана нүдмдн дөрвн болджодв.

Цугъар нисдж үзх санатагъар ирсн күүкд, йир дури угагъар гурнилдäд хärлцхäv.

— Не, гем уга, эн машин бääсн хöөн бидн дакад чигн нисдж чадхвдн,—гидж күүкд шууглдцхäv.

Мана ном даслгън төгсн гидж йовла. Май сарин 18 öдр мана багшмдн нигдж келв:

— Эндр öдр, мана Советин орна заводмуд тосхсн, делкä деер уга ик „Максим Горький“ гидг нисдг машин нисдж йовад, хамрхдж оч. Хамхрдг учрнь юмб гихлä, хаджуднь йовсн дахгч бичкн машинг йовулдг Благин гидг нисäч дегд деер гарчкад, кеш уга эрглгъ кегъä йовдж, ик машинä дживрärнь цокад хамхдж.

Бидн эн зäнъгиг сонъсад, икär гундл öргввдн.

Эн зäнъгиг сонъсад, эрки биш ним ик, ик нисдг машинд тосхтха гидж бидн нерн деерäсн сурцхävвдн.

Советин орна кöдлмшчирин, колхозникудин болв церглдг улсин сурвр деерäs, Советск правительств „Владимир Ленин“, „Иосиф Сталин“, „Максим Горький“, „Михаил Калинин“, „Вячеслав Молотов“, „Климент Ворошилов“, „Серго Орджоникидзе“, „Лазарь Каганович“, „Анастас Микоян“, „Андрей Андреев“, „Сергей Киров“, Михаил Фрунзе“, „Феликс Дзержинский“, „Валериан Куйбышев“ гидг маш ик самолетмуд тосхх шнидвр тогтав.

Äмтт хоорндан йовлцдг хаалгъ дегд олн. Болв агъарин хаалгъ цугъарагъаснь öргн.

Ягъсн аамшгтӓ юмб!

Газа герин сүүдрт нег миисин мӯ кичг наачала. Гентки ноха миисин өөр ирӓд зогсв.

Миисин му кичг—нургъан дугъулад, ноосан ширбилгъв, сахлан сарсалгъад, аман анъгъалгъад, аамшгтӓ онъг гарад зогсв. Ноха хаджугъарнь давад гарв.

Ноха хаджугъарн давтл му кичг ширбичкӓд, бас доран эргӓд йовна.

„Хӓлӓлчи, өөрдлчи зуг, чамаг би ягъдгдж. Би ягъсн аамшгтӓ“,—гисн дӓрс мис гаргъад бӓӓнӓ.

Ирвскин кичг.

(Халун газрин туудж).

Нег кӓн анъгучлдж йовад, кеерӓс ирвскин кичг бӓрдж авч. Тер ирвскин кичг зургъан сар болсн нохан кичг мет билӓ. Тер кичг ик толгъата, тӓргр шар нӓдтӓ, өргн манъната, ахрхи чиктӓ.

Оми хойр кӓлнь — кӓнд боли кӓчтӓ, ар хойр кӓлнь—нархи, бички эв уга болсн. Кичг анъгучин кӓл шӓргӓгъад бӓӓнӓ.

Тер ирвскин кичгт Васьк гидг нер анъгуч өгв.

Цугъар унтхларн Васькиг нег өрӓд үлдӓв. Гентки харнъгъу ик өрӓд бӓӓсн Васьк стул деерӓс буугъад орклад эргӓд, аӓгъад гӓүв.

Васькин ду сонъсад, анъгуч ирв, Васьк анъгучиг үзчкәд, байрлад одв, тегәд Васькиг анъгуч бийләри унтулв.

Өрүнднү биди Васькиг мана нохасла таньдулхар седввди. Васькиг нохас үзчкәд, сүүлән хавчад зулад әрлв. Ирвскин үнр нохасин сүмсинь уга кесн онъг гарв. Зуг негхи нохан кичг Васькла таньлди, көблдәд наадв.

Васьк эджго өрәд ганцарн орад, юм гетси болад наадхд дурта билә. Эджго өрәд, деер суучкад наадхд дурта билә. Дериг хазад таслад, көләри цокад күркләд бәәдми.

Васьк, баальнг орн дорас авад, инглән-тинглән шивәд, хавлад наадхдан дурта билә. Гәрәдәд хавлад наадхдан йир ик эвтә билә. Васьк модн деер гархдан бас йир дурта билә.

Васьк улм өсәд йовна. Өсхләри улм-улмар йоста ик ирвскин бәәдл гаргәд бәәв. Тегәд тер анъгуч терүгән хулдчкв.

Арслнъ арат хойр.

(Тууль).

Нег арслнъ көгшрәд, анъ бәрдж менъндг аргънь тасрв. Ик нүкидән орад, худлар гемтси болад кевтв, мек ухалв. Анъгуд эврән ирәд, гемтә арслнъд золгъцхадг болв. Тегәд анъгуд ирдгнь ирв чиги, хәру әмд гархш. Нег дакдж арат ирәд, нүкиднъ орл уга холас:

— Арслнъ, хәәмнъ, ямаран бәәнәч?—гинә.

— Му бәәнәв, хәәмнъ, арат, герт орад сәәнәр золгъхнчи,—гидж арслнъ келнә.

— Ирси улсин көлиннъ мөриннъ шиндлхннъ, нанд сәәнәр медгдджәнә. Чамд золгъхар одснъ хәру гардг бәәдл уга,—гидж арат келчкәд, сүүлән өргдж авад, гүүгәд йовдж одв.

Манач.

(Туудж).

Нег күүнд сургъуль сурчкен ухата хойр ноха бääдж. Сургъульта нохаснь геринь хәрүлдг бääдж.

Нег дакдж тер кун нег хонгар кергәрн йовдж одна. Гертнь гер халәггәд хойр нохань үлднә.

Тер кун манггьдуртнь гертән ирәд соньн юм үзв. Гертнь стул деер хойр кун сууна. Хойраннь тустнь сургъульта хойр нохань неджәдәр күркләд кевтнә. Хойр залугьин чирә цәәггәд, йир му дүрсн гарч.

Эзнь ордж ирхлә, хойр ноха гиннәд гәрәдәд, эзнәннь гар долав.

— Не, залус, мендвт? Тадн үүнд ю кеджәнәт?—гидж эзнь сурв.

— Хәәминь, үүндчн бидн диг сууткдан сууджасмдн эн. Кишва хойр нохастн көндрлгимдн таслв. Хавтхдан гаран дүрәд, тәмк авхар седхлә, таслад авн гиггәд бәәнә. Ормасн бөсад, йовхла бас шуучн гинә. Залу, эднәсн маниг хаггьцулит,—гидж хойр залун негнь сурв.

— Ю хәәдж мини герт ирвт? Ал хәәдж ирсн болхлатн мини нохас таниг көндәх уга билә. Тана кергиг би медвв. Мини гер тонхар, хулха кехәр йовлт? Не, таниг милицд күргнәв, йовтн нааран. Бичә гүүтн, гаран өргтн, эс гидж нохас таслчкх,—гив.

Аргъ уга хойр залу гаран өргәд үрвәд гарв. Залу хойр нохагъан хаджудан дахулад, тедниг туув. Нохас ним ухата болна.

Ноха күүнә итклтә иньг

Ухата ноха.

Ноха йир керсү адусн. Дасхчкcn ноха дäänä цагла ик керг күүцәнә. Харулд зогссн күүтә хамдан харулд зогсна. Ä чингүнә. Ноха сум зöбнә. Дäänä цагт шавтсн äмтснг олна, цаас боли бичг зöбнә.

Зуг ухата нохаг сäänәр асрад, киндж хäläx кергтә. Хот-хоолинь алд уга цаглань öгч бääхмн.

Ноха бичг авч йовсн цагтан, талдан äмтст бärгдäд, авч йовсн бичгән медүлчквзäv гихлärн, зууран йир икәр саглдж йовна.

Ноха күүчр керсү. Күүнә күүнд, хагдад үкхәсн нааран бичгән öгш уга.

Нег дäänä полкд—Шонъхр гидг нертә ноха бääдж. Дән болджасн цагла, нег газрас нег бичг күүргүлдж. Бичг күүргдж йовсн Шонъхриг гүүдж йовсн цаглань шавтачкдж. Ноха шавтсн бийнь зууран зогсн уга, бичгән авч ирв.

Шавтсн бийнь бичгән авч ирснднь дääчир боли командир икәр байрлцхав. Ноха ирäd кевтäd, удан боли уга үкдж одв.

Нохаг дасхчкхла, дäänä цагт ик керг күүцәнә.

Шонъхр Шарк хойр.

Мана колхозд 4 көвлг нохас бäänә. Эн нохас, наадк нохасас хурдн деерән, мал сäänәр хälәнә. Эн нохаст мана колхоз салу онц хот öгнә. Эдн нургьлдж малмудин хошмудар йовцхана. Малиг хәрүлдж йовсн цагт чигн сöбд дань малмудин ард йовцхана, Колхозин хöбнә хошт Шонъхр боли Шарк гидг хойр ноха бäänә.

Эн нохасни чабан үдлэ хөөгъян услдж кевтүлчкэд, мана школ тал ирв. Биди цугъар төгәлдж авад сурввдн.

— Хошинти хөд гару уга бәәнү, хулха худл болну? Чабан иим хәрү өгв:

— Мана хошин хөбнәс юмн үкхш. Тер юнъгад тиглэ, биди сәәнәр хәрүлнәвдн. Цаглань услнавдн, амранавди. Эдл-агъурсн цугъар олна. Муугъар хәләхлэ, геед-рәд бәәхлэ—олнд гару, дакад манд даалгъсн хөөдиг манас сурхмн.

—Зуг мана хөбнд, киити икәр болснас нааран, чонмуд орад бәәнә.

— Мана хойр ноха ордж ирсинь көөгъяд гаргъчкаг бәәнә. Нег дакдж, өрүн өрлэ нег чон мана хөбдүр дәврв-хош деер хойр мөрн тохата билә. Ёкс ундж авад, Шонъ-хр Шарк хойриг түкрдж авад, арднө орад гарввдн, зөв-зөвәр удан көбвдн. Сүл таларнө нохас зерг күцәд, чонин бөрвинь таслад оркв. Чон аргъ уга хәрү хәләгъяд кевтәд бәәв. Биди күцдж ирәд, цокдж алввдн.

— Ингдж эн хойр нохан күчәр чон бәрввдн. Асхн ора болад, хөөдиг кевтүлчкснәс ави, нохас төрүц кевтхш. Мел эргәд йовад бәәнә. Кемр чон болну аль хулхачнр өбрдсн цагт, гүн хуцлдихана.

— Мана хошин нохас хулхачириг нам төрүц өбрдххш.

— Ноха мал өскхд ик кергтә. Сәәнәр асрдж, хотинь өгч бәәхмн.

Чабан үгән төгсәхлэ, көвүд тарцхав. Көвүд йовн йовдж нохатн ик туста юмн бәәдж, гидж күүндцхәв.

Чонмуд.

Ўвлин өлн чон аамшгтә догшин юмн. Нег дакдж минн эцг нег залута, нег мөр татсн цанар парвлянас хәрдж йовла. Ора болсн тиим ўвлин цаг билә. Нарн суугъад,

бүрүл болад ирв. Гентки хаалгын хаджугъас чон гарч ирэд дэврв. Мөрн сүүлән саадглад, чикән хултилгъад

гарад зулв. Чон тескл уга күйх бәәдл гаргъад, көөгъад улм шулудад йовна. Теегин тиньгр хаалгъ болад, мөрн үктлән гүүв чигн, цан

көлврхш. Чон улм-улмар өбрдәд йовна. Хойр залу яяхан медж ядад бәәв. Минни аав гентки хавтхасн хустг авад, бишмүдән тәәлдж авад гал өгв. Шачах бишмүдәс очн өсрәд бәәхлә, чон ард үлдәд йовна. Улан гал үзчкәд, чон нохачлад суугъад үлдв.

Мана аав өбрән йовсн залутагъан чонас әмән нигдж харсв. Үвлин өлн чон әәмшгтә юмн

Шил күзүтә, гал нүдтә, ганц йовал баатр-

Чонмуд кичгүдән ягъдж сургъдв.

Нег дакдж хаалгъар йовдж йовтлм, ардм әмти хәәкрлдсн дун гарв. Ардан эргәд хәләхләм, колхозин хбөч көвүн, хәәкрдж йовдж. Гүүгъә йовдж, ардан заагъад йовна. Би хәлән, ик бички хойр чон гүүдж йовсинь үзвв. Бичкнь зөв-зөвәр ард цонънагъад, кү хәләгъад йовна.

Нанур гүүвзә гигъад, би йир икәр әәвв. Тер хоорнд хәәкрдж йовсн хбөч көвүн өбрдәд ирв. Хойурн негддж авад, хәәкрдәд ардаснь гүүввдн.

Мана хәәкрдәг сонъсчкәд, кесг әмти мөрд унад, нохас дахулад гарч ирчхәв.

Нохас, әмти цугларад гарч аашхиг чонмуд үзв. Ик чон үзн, бичкнүрн гүүдж олад хургъинь бий деерән хайдж

авад, цеглэд гүүцхäv. Хотнас мөртä äмтн гарад көөтл, чонмуд ик ууджм гарад одцхäv. 5 мөртä күн, кесг но- хаста арднь орад гарв. Баахн тним цаста цаг билä. Көөггäй йовтл чонмуд холдж одв. Көөдж йовсн äмтн хärү күрч ирцхäv. Бидн хотнур ирэд, герт орхламдн хургъ ягъдж бärв гилдäд сурихäv.

Көвүн келв:

—Хөөдän идүлчкäd суулав. Генткн салагъас нег ик чон гарч ирэд, нег хургъна күзү хазчкад, бий деерän хайдж авад, гүүв. Удан болл уга өмнäsнь бичкн чон гүүггäд гарч ирв. Бидн түкрлдäд хääкрлдц- хävвдн. Чон нег бичкн зуур цонънагъад зогсв. Ик чоннь, бий деерän хаята хургъиг бичкндän өгчкäd, гүүггäд гарцхäv. Ик чоннь, арднь хол биш, юм хälэггäд гүүггäд гарв.

Оли äмтн хотнас хääкрлдäд, гарад ирхлä, бичкн чон деер бääсн хургъиг икнь авв. Бий, деерän хайн, нари суух үзг темцäд гүүв.

Зөргтä туула.

(Тууль)

Туулан кичг кеер шарлджн, цегрäch заагт өс. Энд-тенд өвсн шарлджнххла, шовун нисхла, туула ухан уга одна. Туула джил болтлан йир ик ääмтхä. Зәрмдän сүүдрäсн ääггäд гүүггäд муурдг билä. Туула өсäd, ик болад, äädгän уурал ирв.—Би юнгад ääмтхä болсмб?-гиггäд, санад бääв.

—Би юмнас ääджäхшв!—гиггäд, тег дүүргäд хääкрäд оркв.

—Төрүц юмнас ääшгов, намаг ääлгъдг юмн уга!—

—Эй! сольр нүдн, чонас чигн ääхшийч?

—Чонас, аратас, анъгучас чигн, нам ююнас чигн ääшгов. Эврän кениг ääлгъхв гиггäд үкджәнäv.

Кемр чон харгъхла, би эврән идхв!—гидж туула келв.

Ягъси гяргтә туулав эн! Газр деер бәадг анъгудас цугъарагъаснь аамтхә бийнь!

Туулас чонмудин тускар хәәкрлдәд бәәнә. Нег чон теегәр йовдж йовад, дотран санв:

„Туулан цус долагъад оркхнь сән болх билә“... Чон йовгън суучкад, тууласин хәәкрлгъинг сонъсдж оркв. Суудж суугъад газр үнрчләд, тууласиг хәәгъад гарв.

Бийим наад бәрджәх бишийт, таниг цугъарагъити бәрдж идхв, гигъад чон улм өбрдв. Туулас чон өбрддж йовхиг үздж бәәхми уга. Наачаси туула загас, нег туула өндр газр деер гарад, наадксан наад бәрв. Туула удан боллго чониг үзи, үксн юми мет а тасрал одв. Наадксень ода бийнь үзәд уга.

Чон, туула үзсинь медчкәд, дәврв. Шүрүгъярн негинь дор ормднь бәрәд, мөбрсинь таслв. Негинь тасли, дакад негнә ард орв. Чон көбләд гарла, туулаг күндж чадси уга.

Карагдж, зөргтә болджәси туулас уга болад одчав. Би юмнас аадгов гигъад бәадг туула бәргдси бәадж.

Туула аамтхә биш, зуг бийән харсна.

Нисдг аргъ уга болхла, гүүддж зулна.

Мөргәч үкр.

Манад нег әвртә мөргәч үкр билә. Öврни го болчкад, ут нәрхн юми. Кү мөргәд, нохз көбгъад мөргәд бәадг билә. Мана эцк үкрин өвриг тәәрхәр седси бийнь хооран саагъад бәав.

Мана ээдж тер үкрән асхн эрт саачкад, тугълтагъинь жеер тәвчкдг билә.

Нег дакдж тингэд тугълтагъинь кеер тавчкв. Герин
өмнк мөргн гацс үкр идэд йовдж одв. Нарн суухин
алднд аав намаг дахулад, үкрән нааран кехәр гарв.
Маниг мана ноха дахв. Мөргн деер ирэд, үкрән халәхлә,
үкриг нег чон мел эргүләд, дәврэд бәәнә. Үкр өврәрн
чониг мөргэд, сөргэд бәәнә. Тугълнь экиннь сүл дахад,
чонас бийән харсна. Чон тугълинь бәрхәр эс гидж бийинь
бәрхәр хаджугъаснь дәврэд бәәнә.

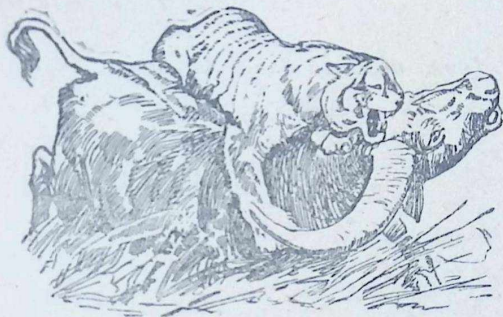
Маниг өөрдәд ирхлә, чон үзчкәд, цааран зулад
йовдж одв. Көөрк үкр келән гаргъад әнъкләд, көлрэд,
бийнь усн болдж оч. Үкр чонла ноолдсн ормнь төгрг
герин бүүринәр шора болад, өвснь шорад даргддж.

Аав үкриннь өвринь эс тәәрсндән икәр байрлв.

Ноолдан.

(Үин туудж)

Эн бичсн тууджин йовдл халун газрт болсми. Не,
дакдж би өөрән кесг негрмүдтә йовлав. Генткн бийәсн

нк хол биш усна үкр үзвв. Күзүгъән мәтилгъад, ик өврән

öргэд, нег ноохр ирвсклэ ноолджалж. Усна үкриг цогцас цусн гооджад бээнэ.

—Эднэ күчтэ ноолда хэлэнт? Хэлэхлэ нааран үкс гидж модн деер давштн,—гидж негрмүд келв. Негрмүд модн деер негл мис кевтэ давшна.

Би бас давшад, модн деер гарад, нег ац деерэс одаксин ноолда гээхвв.

Ирвск суучкад күрклэд, дэврх бээдл гарв. Усна үкр ноосан ширвиэгъси толгъагъан саджад, эргэд йовад бээнэ. Эн кевтэн кесг болв. Гентки үкр гэрэдэд, ирвскиг өврэри шаагъад шахв. Ирвск бас гэрэдэд, шахгдн йовдж соя хумси хойран үкриг цогцд шигдэв. Үкр күч өглго, күчлэд шахад ирвскин күч авв. Ирвскиг, үкр өвртэн шаадж авад, бөдэн өргв. Ирвск үкриг цогциг бас тасчад, хазад йовна. Гентки үкр ирвскиг ик модил шахад цокв. Ирвскэс минсин нэрхи дун гарад, күчтэ шахлгэнд үкв.

Усна үкр хамрари бишкүрдэд, ирвскиг улм шахад йовна. Үкр уурнь тээлрхлэ, сөгсрэд, үксн ирвскиг өврэси сугълад хайв. Бээси ик цогцинь чичрэд, бээси бийнь цусн шарх болси зогсв. Гентки кецү уйн дуугъар мбөрв.

—Энчи усна күүки үкр бээдж, тугълан дууджана.—гидж нанд негрмүд цээлгэдж өгв.

—Хэлэти, хэлэти!—гидж ик өвси зээгт кевтси бички хар тугълинь заацхав. Үкр бөрнө, одад зогсв. Тугълинь босад, экэн долагъад шарвалв.

Гөрәснэ хургън.

Мана газрт гөрәси бээнэ. Гөрәси ик зерлг болн гурди адусн.

Гөрәснд анъгучлдг улс хойр гурви сардан йовад, хойр негиг әрәнгидж бәриэ. Гөрәси хурди болчкад, керсү адусн. Гөрәснд анънси күн махидн килдж биш, өвртн килдж анъгучлдг мөн. Гөрәснэ өвр ик үнтэ болна.

Нег дакдж, нег анъгуч кун кеер анъгучлдж йовтл, улан заагт нег бички-бор болси юми бааня.

Öördäл халэхлэ, минсэс элэд ямана ишклэ адл, ик нүдтэ шарнъху нимтр ностагъас биш, мел ямана ишк. Тер кү үзчкэд, гүүгъэд гарчкад, дакад бааджэгъэд, хэрү эргэд күрч ирв. Тер гөрәснэ хургын баадж. „Не үнүг бәрдж авхин аргъ хәәхмидж“,—гих ухан орв. Öмәрән невчк йовхла, нег бор юми кевтнэ. Олад халэхлэ, үксн гөрәсн баадж, одак бички хургына экнь баадж. Хургын үксн экиннь öөр ирэд, күүнэс үргл уга зогсв. Тер кун бүкл öдр эрглэ баадж, хургыг бәрэд авв. Гөрәснэ хургын герт ирэд, үкрин, хөөнэ үс уугъад, öсэд ирв.

Асхинд тер хургын хотна захд гарад, нохад көөлгъэд наадг билэ. Хургын тогьсн болна—ик хол тенд тусдмн, нохас—арднь үлдмн. Гарад öрэл сар болад уга бийнь ямаран чигн хурдн шургт күңгдхш.

Тер кевтән хургын зөвәр бүдүртлән анъгучин баав.

Улм öсэд, бүдүрэд йовхларн зерлг тохман медүлэл ирв.

Öрүн кеерэгшән гарад кесгт йовдг болв. Улм баагъэ баатл, öрүн кеерэгшән гарснас ави асхи күртл, ирдгән уурв.

Нег дакдж бүкл öдртән ирлго баав.

—Эн гөрәсән алад идчктн, эс гидж зерлгшдж одх,—гидж анъгучиг ядцхав.

—Я, көөркүг хамаран халэддж алхв. Мел харм болад бааня. Зерлгшхлэ зерлгшг,—гидж теднд анъгуч хэрү öгв.

Нег дакдж, öрүгъәр, гөрәсн гүүгъэд кеегшән гарчкад, хэрү гүүддж ирэд, эзән шöргэгъэд, эрклсн баадл гарчагъад гүүддж одв. Тер кевтән гөрәсн хэрү ирсн чигн уга, талин амтнд үзгдгән чигн уурв.

Зерлг унгън, уулин чон хойр.

Зерлг адуд кеер, ик ъвстѧ газрт иддж йовцхана. Уулин чон, адуг ѳзчкѧд, гетв. Адуд заагт, гарад удад болад уга унгъд бас бѧѧдж. Уулин чон, унгън экѧси салхиг кѳлѧгъѧд бѧѧнѧ. Уулин чон унгъна махид йир дурта. Унгън 2-3 дакдж ѳбрдв, зуг экнь ѳбрнь йовад йовв. Чон унгъна экин турунас ѧнѧ. Зѳв-зѳвѧр удад

кѳлѧгъѧд ѳбрдси уга. Унгън ѳбрдшго гигъѧд, чон гарад йовхар седв.

Унгън чониг медѧд оркв. Наадх санатагъар сѳѳлѧн ѳргѧд, уулин чонур ѳбрдв. Чон ормасн кѳндрѧ уга, кѳлѧгъѧд кевтв, унгън ѳбрдѧд ирхлѧ, чон наад бѧрѧд, эрг уругшан орв. Унгъниг бѧрх саната. Эргѧс уругшан ори, чон унгънур хѧрѳ дѧврв. Шуд бахлур талнь гѧрѧдв. Унгън ѳсрѧд, кѳлѧрн ишкѧд оркв. Чонин шѳдн ноосинь джулгълв. Унгън ѳвдси бѧѧдѧ гарад одхлѧ, му ду гарад одв.

Экнь сонъси гѳѳдѧ ирн, чикѧн хулилгъѧд, чонур дѧврв. Шар ѳнъгтѧ ноосн бутрад одв. Чон гѳѳгъѧд гархла, гѳн арднь орв. Чон йир икѧр ѧѧв. Эргѧс уру орад, хол гархларн сана авв.

Унгън ектагъан хәрү адундан байрта ирв. Ардж кӱлӱснӱ арвдж уга цуси чинхӱд гарад бӱӱв. Адуна ӱӱр ири, унгън экиннӱ үс кӱкӱд, амрад кевтв.

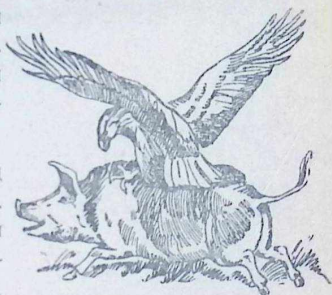
Бӱргд шовун.

Бӱргд—ӱмтин ик тарвдж. Хар-бор ӱнӱгтӱ, утдан 1 метр шаху. Хойр дживринӱ телхлӱ, хойр метр ӱлӱ талан болна. Хонъшарнӱ бат, хумсднӱ болхла, ик ӱӱмшгтӱ, хури. Март сарин дундурар ӱндгнӱ. 35 хонад ӱндгнӱ гууджна. Гууджмулмуднӱ йир цагъан ӱнӱгтӱ. Гууджмулмуднӱ ӱӱртӱн бӱӱсн цагт, экнӱ 20-30 километр хол анӱгъучлна. Анӱгъучлсн цагтан кесг шовуд дӱӱлнӱ. Нег дакдж, бӱргд шовуна ӱӱрӱс—30 ӱндг, кесг нугъс олдж авч.

Бӱргд йир удан бӱӱнӱ. Зӱрмнӱ 100 нас чиги кӱртлӱн бӱӱнӱ. ӱӱрӱснӱ авсн гууджмулмуд дарунӱ гарт дасна. Дасхчксн эзӱн уга болхла, санад хӱӱгъӱд бӱӱнӱ.

Кеер болхла, ик ӱӱмшгтӱ. Дуугъинӱ сонъсчкларг баахи чидлтӱ шовуд боли анӱгуд цугъар бултцхана. Бичкн кӱӱкдиг чиги авч одна. Зӱрмдӱн бӱдӱн кӱӱ-нӱр бас дӱврнӱ.

Нег дакдж ӱли бӱргд шовун ик гахагъур дӱврдж. Гаха ӱклӱд чишкв. Гахан дууг сонъссн нег крестьянин кӱн бӱргдиг ӱргӱгъӱд

кӱӱчкв. Бӱргд шовун таргън гахан нургън деерӱс буугъад, йовдж йовсн минсиг шӱӱрч авад, хашан ӱнцгт одад суув. Шавтагдсн гаха боли бӱргдт бӱргдсн мис чишклдв. Эн йовдлг ӱзджӱсн крестьянин бу авхар герӱр гӱӱгъӱд орв. Буута гарад ирхлӱ, бӱргд бас дӱврӱд.

хувцнасьн хумсарн батлад авв. Цуг эн гурвули чишкэд, хяакрлхлэ, өөр бääсн улс ирэд, бургдиг бәрэд кўлдж авв.

Соньн гууджмул.

Керми такан бääрн 6 бндг даруув. Кбк болсн нег ик бндгиг йилгъл уга Керми бас такад даруудж оркв.

Така кбндрл уга, бндгән дарад кевтнэ; ус уухас, бишикднй бндгән дарад кевтнэ.

Бндгд дарууад, 3 дола хонад ирхлэ, бички-бички гууджмулмуд эклэд гарв. Амтин сўўлднй кбквр бндги гууджв. Йир акад бнъгтэ, ик барвгър нооста, шар, тавгнй ахрхи болсн гууджмул гарв. Така йилгъл уга, цугъарагъинй энъкрлэд бääнэ, цугъар арднй дахцхана.

Экнй гууджмулан эклэд сургъв. Амтин тўрўлдж газрас ягъдж хот малтдж идхиг сургъв. Гууджмулмудан дахулад гол орад гарв.

Бавгър нооста гууджмул ус ўзн уснур киисв. Экнй дживрән савад, хяакрэд, уснур орхар седэд бääнэ. Гууджмулмуднй бас уснд унад ўкджанэ гигъэд нбкд болти гилдэд гўўцхав. Уснур орсн гууджмул ўксн уга, дарунй дживрән савад, хәрў гәрч ирв. Така хяакрэд, ду гарад бääхлэ, Керми гәрч ирв. Обмджасинй ўзчкэд:

—Я, би нугъсна бндг дарулсн бээджв!—гигъэд хяакрв.

Инкубатор

Церн гидг залу шовуна керг-үүл меддг, гарддг күй.
Церн йовдж йовхла, школин өөр наач бääсн көвүд зогсагъад сурцхав.

—Церн, электричествәр ягъдж өндг гууджадгиг манд келдж өгтн.

—Тадн түрүлäd, нег такад кедү өндг дарулдгинь келдж өгтн—гив.

—Арви тави өндг дарулдми.— гигъад адгын Очр келв.

—Электричествәр болхла, кесг зун өндг нег газр гууджадж болхми.

—Ягъсн дала өндгмб—гигъад өврцхäv.

—Та ямаран цагла өндг такадан дарулдвт?

—Зунд—гигъад көвүд хääкрлдцхäv.

—Электричеств болхла, джилин эргцәр кезä кергт болси цаглари өндгиг гууджадж чадхми,—гив.

—Церн, тана өндг дардг такасти бас дживртäй?

—Дживртас уга. Электрическ лампта ящик. Ящикт бääсн згъариг электрическ ламп халулна, тегäd өндгд халулцхана. Ини ящикиг инкубатор гидж келдми.

Дордж тесдж ядад гентки босад келв:

—Кемр өндгднь болдж одхла-яяхмб? Болдж одхиари гуулжмуя өгшголм?

—Та йирухатат, болв инкубаториг ухалдж кесн күй манд орхнь ухата. Инкубатор ним: кемр инкубатор дотр халуун болхла, зәрм лампнь унтрдж одна.

—Тана такати ондгән удан дарну?

—Тана такала äдлдиг 21 хонгт дарна.

Кемр гууджмул эклäд гууджхла, хагсадг газрт гаргъна, хагъсадг газрт электрическ беш бääнä, гууджмулмудиг дарунь хагсачкна.

Хагсадг газраснь, хәрү „экүрнь“ [орулдмн. „Экнь“ гурви öрätä. Äмтии түрүнкнь—электрическ бештä унтдг öрä; хойрдгчнь—наадг, орань шил, гурвдгчнь—ората сара.

Эн öрäстән 7—8 хонгин эргид бääнä. Сääнär бийснь ясрад, батрхларн гарна.

Хумсна дүнгä залу

Нег дакдж үвлин мөстä цагла кеерäs хәрдж йовлав. Күчтä киити билä. Хäläхнь: үрвäd гол öдлдж мөрн цанд түлä ачси йовдж. Цанин хаджуд джола бәрси ик госта, ик девл үмссн, ик беелätä... бийнь хумсна дүнгä бички залу ишкрäд, дөлвкäd йовна.

—Менд, көвүн, гихлä,—эврәннь хаалгъар йов—гив.

—Мууха уурта көвүмбч хäläджähнь, түлэггән альдас ачвч?

—Эцким эс үзвч? Кеер түлä чавчдж йовналм! (Кеер түлä чавчдж йовси эцкнь нанд үзгдв).

—Эцкиччи бұл олнй?

—Э! олн юмн. Зуг хойрхи залувди. Эцкм—негнь, негнь бив.

—Не сән, сән.

Неричи кемб?

—Нерм Влас.

Кедүтävч?—Нäämтäv.

Но! но! көгши кер! Кесг болувди,—гиггäд шилврән öргäd, бички залу үкс гив.

Байна мек

(К е з а н а к ѳ н н т у д ж)

Ўвл болад, пасн унчкен цаг. Гярән эк тугълта хойр ўкртә. Зунагъа ѳвс хаддг кўн уга болад, ѳвс хаддж авси уга. Ода ўвл боллгънла ўкртән ѳгдг ѳвси уга болв.

Гярән эк, тѳрл байн Лиджд ирәд, зовлнъган цәәл-гъдж келв.

Лидж байн, гѳлмдән батхн торгъсн *аралджи мет, байрлад одв.

—Медәтә кѳгшн эмгнд дѳнъ кўргх кергтә. Нама дѳнъгән эс кўргхлә, кен таниг донънхв,—гидж Лидж байн чирәгъән иләд, хәәрлсн бәәдлтәгъәр келв.

—Сән, сән. Бәәхтә кишгтә тѳрл кѳвўн бәәгъәд, кишгтнъ кўртхл юмн, хәәмнъ,—гидж эмгн келв.

—Малан хәләлгъджәх, хавр кўртл Гярәгъән манад бәәлгътн. Сургъуль-эрдм сурхмн биш. Гярә хәрнъ манад таварн бәәх,—гив.

—Ода яяхв, ганцхн кѳвўгъим сәәнәр хәләджәгъич,—гидж эмгн чирмг-чирмг гидж келв.

Иигәд Лидж байн, бичкн Гярәг бўкл ўвл дже гитлнъ зарв, хавртнъ хойр ўкриннъ негинъ авад, Гярәг хәрўл-джәгъәд келв:

—гвси ховр болад, энджл ик ўнтә болв. Ўкричн сән ѳвс ѳгәд, таргъар гаргъвв, тегәд шанъгинъ нег ўкринъ авчанав, ўкр харм болхла, ўкриннъ ўнд манад нег джил ѳнъгәр заргд,—гив. Гярән эк ирәд, ууляд ўкрән сурсн бийднъ ѳгсн уга. Аргъ уга. Лидж байнд Гярәг нег джилд зарулад, ўкрән авв. Баячуд кезәнә нигж дадждж йовла.

Хѳѳч кѳвѳн

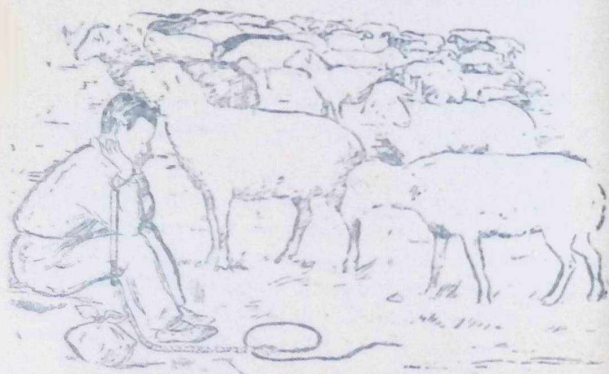
(К е з а н а к ѳ н и)

Муутл—Сандж гидг байна хѳѳч. Арн гидж 10 наста.

Муутл дѳрви настадан эк, эцкѳси ѳнчрсн бѳѳдж. Эк эцкнѳ ѳкхлѳ, Муутлиг авгѳнѳ гертѳн авад асрдж. Кѳвун ѳсѳд, 8 наста болв. Олн ѳмтнѳ уха-седкл медѳд ирв. Авгѳнѳ Муутлиг данѳ зарад, муугѳар бѳѳлгѳѳд бѳѳв.

Кѳѳнѳ кѳвѳн гигѳѳд газалад бѳѳснѳ медѳд бѳѳв. Намаг кѳѳнд зарултн гигѳѳд Муутл сурад бѳѳв. Нег дакдж авгѳнѳ, Сандж гидг байнур авад гарв. Сандж яльч кимдѳр бѳрхѳр бѳѳдж. Салу йилгѳѳтѳ олн хѳѳнд хѳѳч уга бѳѳдж. Авгѳ, Санджта кѳѳндѳд, Муутлиг джилѳр бѳѳлгѳѳ. Колснѳ гидж—иргчдѳн нег хургѳта хѳ ѳгх болв. Арви наста Муутл, байрта ѳлдв. Тер юнгѳд гихлѳ, авгѳнѳ дѳджрлгѳнд бѳѳси кѳн сулдвв гидж санси болджана. Хот-хол, хувци сѳн болх гидж бас санв.

Санси сананла харгѳсн уга. Яльчд орснв авн хѳѳдн ард орв. ѳрѳн шар ѳрлѳ гарад, нари суухла ирдв

болв. Асхи ирхләрн, өрүн хәрүләд гархларн, би юнгад эчкин ганц болсөб гигъад, санад йовдг билә. Сургъуль сурх дурн дала, сурдг хӯв уга.

Урд цагт өнчи болн угатә яду кӯүнд джиргъл уга билә. Данъ малин ард, кӯүнд тоолгддго, хотин ұлал уудг билә. Баячудин даджрлгънд йовдг билә.

Сәкәтә хаалгъ

Дорджин эцк Очр колхоздан бригадир бәәнә. Асхи ора болад ирхлә, гертән хәрдж ирв. Очр ирхлә, кӯвүнъ дегтр умшад суудж. Эчкинь хәләчкәд келв:

—Ююна тускиг умшджанач?

—Хәбч Муутлин тускиг.

—Сәәнәр бичджй?

—Йир сәәнәр, зуг санам зовад бәәв.

Чи чанъгъур умшлчи, би сонъснав.

Дордж экләд умшв. Муутл ягъдж өнчрснәс авн
экләд гарна, авгъдан ягъдж бәәсинь, дәкәд бийнь Сан-
джинд ягъдж заргдсинь тууджлнз.

Дорджин эцк сонъсад, суг гидж инән келв:

—Эн Муутлин тускчи мел үнн. Би бичкндән бас
заргддж йовлав. Өнчи, угатә-яду гидг кӯчр юмн бәәсми.

Тер хоорндан инән, цааранднь келв:

—Дордж, ода мана джиргъл тер цагас онъдан. Тер
цаг баячудин цаг билә. Муутлин зовдж йовси цаг. Со-
ветин йосн кӯүкдиг сәәнәр хәләтхә гиси йос гаргъсми.

Ода әмгид сургъуль дасхад, тедниг сән медрлтә
улс кенә. Кедж йовх кергән сәәнәр медлг улс болгъна.

—Тегәд би ягъдж сән медрлтә болдмб?

—Чи школан тәгскх зөвтәч. Эклц школан чиләч-
кәд, дундин сургъульд орхч. Дәкәд ах сургъульднъ
ордж чадхмнч. Ик сургульта болчкад, ирәд кәдмнч
кехч.

Ода кўч-кўлсәрни бәәдг әмтст сургъуль сәкәтә. Зуг залхурлго номан сәәнәр дасхми.

Сталин манд сәйхн джиргәл өгв. Сталин цуг мана эцк.

Нарн гиичд

Хаана цагт, северн оln әмтст школ гаргъдго билә. Эврә бичг уга билә. Эврә келәр дегтр уга билә. Советин йосна цагт, эднд эврә бичг, дегтр цугъар бәәнә. Ик холас болв чигн школур күүкдән авч ирнә.

Зунь цагт, тундрт сән шимтә ногъан ургъна. Өвси дунд уста голмуд бәәнә. Үвлд тундр цасар бүркгдәд одна. Үвлин цагт хаалгъ йир гинги. Әмти бугъ-марл эдлцхәнә. Бугъ-марлиг гинги цанд татчкад, күүкдиг школд күргцхәнә. Күүкд хавр күртл сурцхана.

Бугъ-марлин махинь иднә. Бугъ-марлин үсинь ууна. Бугъ-марл северн улсин эдлдг малнь.

Сургъулин күүкдт нег ик байрта өдрнь — нар үзлгъи. Школас хол биш нег өндр ик толгъа бәәнә. Йир холд

бāāsн баран үзгднā. Эн толгъа деерās āмтин тўрўлдж нарн үзгднā. Нарна тўрўн гарлгўнг алдл уга хāлāцхāнā. Гарч йовсн цагтан нарн йир сāāхи.

Āмтилā хамдан нохас бас хāлāцхāнā. Гентки нарн гарх үзгās улвр оньг гарад ирв. Āмти цугъар кўлāлдцхāв.

Нарна толь улагъад ирв. Āмти шууглдāд одцхав. Кўўкд: „нарн, нарн!“—гигъād хāākрдцхāв. Баахи залус бу хацхана. Багъчудни, кōгшдни, альхан ташлдцхав. Нег нeгāн ўмслдāд, байрлцхав.

*Северт бāāдг āмтс нарнд йир дурта.
Āмтин энъкр ўгнь—„нарн“.*

Бала—Али

Бала—гисн хасгар кōвўн, Али—гисн кōвўнā нерн.

Тегād эн бички Бала хасгин теегт ишкā герт бāāнā. Хасгуд хальмгла āдл гилтā бāāдлтā: мал өскнā, аньгуч-лна, ишкā гертā, нўўнā.

Ода болхла, колхоз болад, сургъуль сурад, нўўдгāн уурчана. Малнь сāн тохмтагъар өсджāнā.

Намрас нааран Бала—Али сургъульд эклād орв. Хасг кōвўд хальмгин, орсин, манъгъдин кўўкдлā āдл сургъуль сурчана. Хасгт бас делгў сургъуль эклв.

Мана советин орнд бāāдг улст цугтадни делгў сургъуль ик багъ уга суртн гидж коммунистическ партий боли советин йосн келв. Тегād хасг, хальмг, манъгъд, орс, бўрād нань чигн келн улс ахир, дўўнр, иньгўд болдж, эврā келāрн делгў сургъуль сурад шунна. Бички Али сургъульта. Бички Али пионер. Бички Али карандаш азад, бичдг дегтрт „Пионер белн бол!“ „Кезād чигн белн!“—гидж бичв.

Керми

Мана школд хот кедгт Керми гидг эмги баана.
Керми ода 45 наста, зовар шулун шудрмг кун.

Бички Булгын күүкнэ ардаснь экнь золгъдж ирдж.
Экан хэрхлэ, Булгын дахад уульв.

Тегад тер Булгыниг халаджэгъад, Керми доран
баасн күүкдтэ күүндджэгъад:

—Кезанэгъа мана багъ цагъ танла адл сургъуль
сурх биш, олн улс хурсн газрт оддг аргъ уга билэ. 14-
15 нас курхлэ күүнд, арк махнас, монъгнэс огчкдг билэ.
Морддж одсн газр тааста, тас уга болв чигн баах керг-
тэ болдг билэ,—гичкэд цааранднь келв:—Би 15 наста-
дан морддж ирлэв. Кеду зовлнь урсн болхв. Күүнэ
улдл хот уугъад, орлэ босад, ора унтдг билэв. Зуна
кучтэ халунла хувц, госан тээлл уга кесг сардан йовлав.
Көдлмш, догшн зовлньгиг яяхв, иш экин хату зовлньгиг
яяхв! Икл зовлнь үзджэлэв.

Күүкд, та ик сан джиргълтэ шинэр осдж йовнат.
Кезанэ күүкд улст сургъуль сургъхми гихлэ:—йо ягъсн
гаргтэ юмбч! Күүкд күүнд сургъуль юн кергтэв,—гидж
наад бардг билэ.

Ода күүкд улс төрт орв. Залусла адл сургъуль сурдг
болв, залусла адлар йос элджанэ.

Нам ода сургъулиг бички күүкд биш, көгшн бидн
дэсджанавдн. Э, күүкд, советин йоснд уни сан седклэр
көдлэд йовхнь, одр болгын сан юми үзгднэ. Коммуни-
стическ партин болн советин йосна гардлгъар социализ-
мин джиргълд курввдн,—гидж Керми уган чилэв.

—Харнэв гигъад, чи хэрү кезанэк Кермениг дуранч?
Октябренок кун тингдми биш.

Керми бички Булгыниг эвлв. Булгын тегад Керми
уг сонъсад үлдв.

Ваньк Жуков

Ваньк 9 наста. Гос уйлгына эрдм дастха гигъад гос-чд ѳггдсн бӱӱдж. Нег дӱкдж эздӱд гарч одсн цагла. Ваньк шкафас бек, зевтӱ ручк авад эклӱд бичв.

Эклӱд бичхӱсн урд, аӱсн бӱӱдлтӱгъӱр, терз, уӱдн тал хӱлӱв. Цааснь, бийиннь ѳмн бӱӱсн ширӱ деер кевтлӱ.

„Энъкр кӱгши аав Константин Макарыч! Чамд эн бичг бичджӱнӱв, — гигъӱд эклдж. Нанд эцк чиги уга, ак чиги уга, мини гих юмнас—чи ганцаранч“.

Ваньк саналдчкад, цааранднь бичв.

„Кӱвӱ хӱлӱджӱгъӱд унтдж одсн учрар, намаг йир икӱр цокв. Мини эзн гартан харгъсарн цокна, хӱт змр-сар ѳгхш. Орӱн асхн хойр ѳдмг, уӱдлӱднь хаш ѳгнӱ. Герин синцд унтулна, кемр кӱвӱн уульхла, саатулад тӱс унтхшв.“

Кӱндтӱ, энъкр аав, намаг эндӱс авдгин аргъ хӱ Цааранднь бӱӱдж болшго, зовлнь дегд ик. Эрк биш намаг ав, эс гихлӱ би укнӱв“.

Зовсн бӱӱдлтӱгъӱр, хар нудрмари нӱдӱн арччкад, цааранднь бичв. „Энъкр аав, эрк биш ир. Нанд санагъав зовхичи, би ѳнчилм, эндӱс намаг ав. Цокула бӱӱдж уки гиджӱнӱв, гесм ѳлснӱ, данъ ууляд бӱӱнӱв. Чамас сургчм, мини гармошкиг кӱӱнд бичгӱ ѳг“.

Ваньк, бичсн бичгӱн дӱрв эвкӱд, урднь деишгӱр авсн конвертд дӱрв. Ухалджагъад, адресинь бичв: „Селӱнд аавд“.

Дакад ухалджагъад „Константин Макарычд“ гидж немдж бичв.

Человинӱр

Боова бер

Боова сургъуль уга харнъгъу |кӯўкн бняӓ. Эцкнъ
нег мѳр унад, ӓрк махнас нег кӯўнд Бооваг ѳгв.

Залунъ сургъуль уга, угатьӓ кӯн билӓ.

Боова залутагъан, хотин тѳлӓ Лидж байнд заргдв.

Советин йосн тогтсна хѳѳн. Боован залунъ улан
цегрт мордв. Боова бер Лиджинд заргдад ѳлдв.

Хойр джил болад, Боован залунъ улан цеггӓс сур-
гъульта, сӓн медрлтӓ болад ирдж.

Боован залунъ келв:

—Не, Боова, чи бидн хойр кӯўнд заргдсми болх.

Нег ѳркд болмар, цусан шимѳлввдн. Ѳцклдѳр олад,
колхозд член орчквв.

Бӓн бӓӓдж, Боован залунъ, колхозд кѳдлмшт орв.
Боова ӓклӓд сургъульд орв. Сургъуль дасхднъ, залунъ
ик нѳкд болв. 3—4 сарин дунд му бишӓр умшдг болв.
Боова, кӯўкд улсин зовлнъгиг медӓд, бички кӯўкдин
ясль гаргъхми гигъӓд, зѳткӓ йовдж гаргъв. Хотнанинъ
кӯўкд улсан цугъарагъинъ школд орулв.

Боова сурн бӓӓдж, олна кѳдлмшт сӓӓнӓр орцв.

Нег дӓкдж цуг селӓнӓ хургт, Бооваг сӓн шунмгъа-
гъар кѳдлнӓ гигъӓд, сельсоветин президнумин членд
сунъгъв. Кӯўкд улс залу улсла ӓдл цуг кѳдлмшт орц-
ажана.

Турун зӓнъг

Ѳдр немӓд, сѳ ахрлад, нарн халулдг болад ирв.
влин туршар орси цасн, нарнъ кӯчнд хӓӓлӓд ирв.
Делгѳдӓн цасн болджасн газр цоохртад ирв.

Амрсар цоохртад уга бӓӓтл, хаврин бӓӓдл гарм
цацу, шовуд цувад ирцхӓв.

Тег көкрдҗ мануртад, шинки гарчах өвсд канъкнв.

Теегән санджаси шовуд,
донъгълдад, ду гарад бәәцхәв.

Амтин түрүлдж хар керәс
ирнә. 2—3 хонсна хөбннә
тогърун шовун ирчкәд, тенъ-
грт күрч джиргәнә. Удан болл
уга, дарунь галун, нугъси
нигәд ирцхәнә. Дәкәл дарунь
удан болл уга, үкр хар, ниднә
үлдәси бички модн гер деерән
ирәд, үүрән яслдад одцхана.

Хаврин тег

Өдр ут болдж дуларад, хаврин хар сальки үвлин у,
туршар унси цасиг үләдж хәәлүлнә. Цаси хәәләд ирхлә,
уси голур шуугад орна. Теегәр йовхла, туулан сөбгүд,
цасна усар дүүрәд одцхана.

Цаси хәәлв, аль угай гиси кевтә, көк ногъан теегиг
бүркәд, хучад одна. Хотхр газрт кевтхлә, өвснә сәәхн
үир хамрар канъкнад орна.

Цаси хәәләд, усн газрт уугдад ирхләри, газрин ур
солнъгътрад гарна. Орүн өрлә босад хәләхла, ик сәәнәр
медгднә.

Үвлин кинти цагт ичәнд орсн ик, бички анъгуд
ичәнәси гарцхана.

Хавр экләд ургъхла, цуг адусд мал нургълдж төллү-
хәнә. Түрүләд үкрмүд тугълна, хөд хургълна, ямад ишк-
лнә. Асхи болад ирхлә, бички үрдән герт үлдси малмуд, шуу-
глад одцхана. Шууглдад одси цагт күүнә чики дүләрәд одна.

Мана теєг өвсн икәр ургъякси цагтан йир сәәхн!

Көкрсн ногъагъар чимгдәд
Көндрәд сәлкнд нәәхлхләри,
Көлвргсн ик дольгата
Көк тенъгс дурана.

Сөөгин цагъан өвсд
Сөнъ бәрдж нәәхлхлнә,
Камб цагъан буурлдас
Канъкиси үир тарана.

Нарн тал хәләлдәд,
Нәәхлхлд инәлдсн цецгәс,
Наартн, наартн гндж
Нургъан бөкчилгәлж сурцхана.

Үкр хар

Үкр хар ирчкдж, ирчкдж!—гилдәд мана көвүд хәй-
крлххәв. Үкр хармуд модна ац деер суудж. Богъшргъяв
орхнъ үкр хар ик болчкад, чотл хар.

Үкр хар экләд үүртән кесг кенчрин тасрха, көвнъ
өрвәлг хурав.

Мис, керә, нанъ чигн шовуд хумсарн, хонъшарарн
бичгә күртхә гигъәд, үкр хармуд, гүн үр герт бәрхә
дурта. Хаврин цагт, үкр хар ургъя моднд, агъарт чигн
хот хәәхш. Хотнъ газрт, газр деер бәәнә. Зунъ туршар,
садт хорлтан күргдг, кесг хорха—хот илнә.

Багц суулгъсн газрас хорха хәәлж иддж йовсн
цагинъ хәләхлә, йир сән. Дегд керсүнъ сәәнәр медгднә.

Йир шулун-шулугъар йовнә. Зәрмдән амрад, көл-
вәдәд чигн одна, толгъагъан хойр талан хаджилгъна.

Үкс шүүрәд идчкәд, цааран гүүгъәд одна. Цааранднъ
зогса уга йовад одна.

Укр хариг нари гарад уга цагт сәәнәр шиндждж болжмн. Кемр өрүн болгын садт а гарл уга суухла. иджддждж одна. Бичк бичкнәр өөрдәд, өт, хорха хайхлн улм сәәнәр идждднә. Ол дакдж тингхлә, ўкр хар идждл-ялд, хот күүнә гартас иднә.

Укр хар хаврас намр күртл күүнд ик дөнгән өгнә, тедниг арднй орад сәәнәр хәләхмн.

Хаврин шовуд ирлгын

Намра дулан газрур ниссн шовуд цасн мөсн хәәләд дулархла, хәрхмн гилдәд, шуугллад күр кецхәнә. Хәрү газран темцхләрн, багар зелләд ниссхәнә.

Шовуд болгын хувагдад, нег газр ирцхәнә.

Урд цагт шовуд ягъджд нисдг болна, тер агъарари нисәд ирцхәнә.

Иднә, әмтин сүүлд ирсн шовуд өкләд нисцхәнә. Әмтин сүүлд оли зүсн ўүрмг шовуд нисджд ирцхәнә. Тедн ногъан, сад-дин хамтхасн сәәнәр көкрәд гарчк-кен цагла ирцхәнә.

Шуугллад, эврә газран темцәд йовх шовуд, зууран кесг дәәлягъилә харгъцхана. Хаврт болдг 'будн, хәрдж йовх шовудт ик шалтган күргнә. Хурта чиигтә цаг болхла, зәрмснй төөрәд, ўкджд одцхана. Тенъге икәр сәлклен цагт көндрхләрн, кесг шовудин унъгд сууна. Гентки кинтрәд одхла, шовуд бас зовцхана. Хот-хол уга болад.

күчтә шовудас дәәлүләд, кесгнь үкцхәнә.

Болв, олар зелләд гарчкси цагтнь, ямаран чиги дәәсн зогсадж чадшго. Кесг хату-мөтү зовлиънгг [зовлиъ кел уга, эврәннь газртан ирәд, шуугладад джиргъцхәнә.

Сад хаврар

Цасн-мөсн хәәләд төгсдж йовна. Намрагъа хәрсн шовудас түрүнкнь хәрү нисдж ирцхәв.

Хар керәс ирчкси, өдрин дуусн шуугад, сад эргәд бәәнә. Зәрмнь экләд үүрән ясджана, зәрмнь хуучн үүрән яслджана.

Садин ацмуд, көк буура бнъг гарад, хумслдчкхла чинхлдәд бәәнә. Удыго, цөбк хонхла, кесг оли бұчр, хамтхасан шавшулад кеерх бәәдл гарчана.

Ацмудин үзүрмүд, саласнь монцаллад хагърх бәәдл гарад бәәнә.

Ода йоста хаврин дүрсн гарчана.

Удыго сад көкрәд савих. Кесг оли әмти шуугаж, дууладдж джиргъх.

Хавр хавран үзүлджәнә.

Дакдж киитн уга

Джив, джив, джив,
Киитн төрүн чилв,
Богъшргъа байрлв,
Гаг, киитн! Гаг-киитн!
Киитн уга болв.
Намаг түрәдгнь уурв —
гидж

Керә нургъан үүрсн
Каакр, каакр гив.
Хавр болад
Киитн уурхла,
Цуг тус тустан
Эврә дуугъан дуулдна.

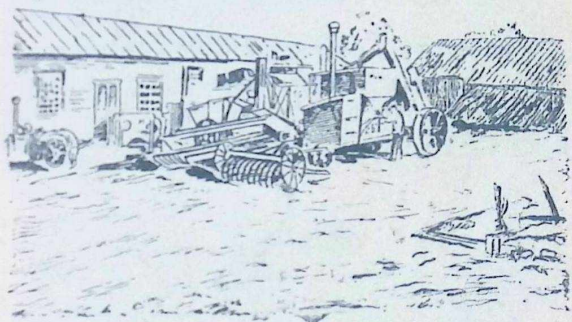
Иджл голин хаврин усн орв

Цасн-мӱсн хӱӱлӱд чилв. Ногъан ӱвсн шавшад ургъв.
Иджлин мӱсн бас хӱӱлӱд, хамхрад нӱӱгъӱд чилв.

ӱда Иджлин усна ӱнгнь мел улан, шавртсн баӱдл
гарв. Иджлин усн ода орджана.

ӱдр болгън усн немӱд йовна.

Мана кӱвӱд шкодан кемджӱлдг кемджӱ кев. Тер
кемджӱгъӱн Иджлин усна кӱвӱд авч одад, темдгӱд
шаачкв. Тегӱд тӱрӱн темдгмдн темдг деернь кел
сантиметр немсн болна—терӱгинь бичӱд бӱӱнӱ.

Дордж ӱцкӱдӱр кемджӱлснд 8 см усн немдж. Эндр
кемджӱлснд—12 см усн немдж.

Иджлин усн немхӱӱ салдж гарсн голмуд цуг усн
болдж одна.

Колхоз хаврин кōдлмшт белн

Газа дуларад, газр хагсад, йосар хаврин бāāдл гарал ирв. Үвлн туршар гилтā хаша-баст бāāсн малмуд теегāс гесāн ногъагъар цадхна. Хавр ирхлā, малмуд бōгълдāд, икār байрлцхана. Малмуд эклāд тōлицхāнā.

Мана колхоз мал бōсклг бийнь энджл ик газр хагълхар белдджāнā. Тārāнā эк белдāд авчкв. Хама хагълхан бас медāд авчкв. Ода плуг, боронагъан ясад дуусджана. Бригад болгъниг урдаснь йилгъчкв. Цуг кōдлмшиг бригадир гардж келгх зōвтā. Бригад болгънд, салу плуг, цармуд, мōрд йилгъāд бгчкв.

Одрт кедū га газр хагълхан бас диглв.

Буудъā — экāн белддж, зер-зевāн бōрткдж, колхоз хаврин кōдлмштāн белн болв.

Мана колхоз малмудан эклāд хошар гаргъджана. Сāн идгтā газрт кūrгхār бāāнā. Үкрин, хōбнā, адуна хош цугъар салу. Хош болгънд онц бригадмуд бāāнā.

Колхоз газран хагълджана

Орūн брлā колхозин āмтн эклāд шууглдад одцхав. Хашан ūūdн татгдад, улиц тергд, плугс дūūrāд одцхав. Кōдлмшт гарч йовх āмтсин ā сургъулин кūўкдиг серūлв.

Школин кūўкд юн ā гарч йовхмб гилдāд, улиц гарал хāлāлдцхāv. Школас хол биш, колхоз эклāд газран хагълв.

Тнигä бääтл, МТС-с 12 трактор мана колхозд ирв. Хагълх газр анъг анъгär хувагддж. Анъг болгънар онц бригадмуд эклäd хагълцхав.

Хагълджах газриг бидн гүүлдäд, одад хälävвдн. Плагин элмеш газрт шигдäд, сенчäd йовна. Дегд удан болл уга, газр харлладад одв. Урднъ хагългддго газр хагългдв.

Хүв-хүвär хувагдсн газр öбрдäд, меджәнъ уурад ирв. Трактормуд зогсл уга тарджнънад, газриг делгүднъ харлулв. Колхозникуд äмтин ик кöдлмштän орчкв.

Хаврин загъсна сорг

Хавр болад, йоста дулан эклв. Цуг äмти хаврин кöдлмштän шуугладад гарцхана. Кесг күласн хавр ирд, äмтиг байрлулв. Хаврин загъс бärлгънä кöдлмш бас эклн гиджәнä. Мана колхоз—загъсна колхоз. Загъсн икär бärгдхлä, күч-көлсärн бäädг äмтнä телжäl икär öдлнä.

Нидн хаврин загъсна сорг йир эрт болла. Энджл невчк оратдж бäәнä. Мана колхоз шүүгүлмү дән, онъцан нанъ чигн зер-зевән белддж бääцхәнä. Мана колхоз

балгъснас загъс бärдг зер-зев деернъ авч ирв. Шүүгл, гöлм нанъ чигн кесг зер-зев. Колхозин члед онц бригадмудар хувагдв. Хаврин загъсн соргт, урдаснъ сäәнär бийән белдцхäv.

Малин төл авлгън

Совхозин кöдлмш тögälнъ джилдән ик болна. Ёвл чилäд, хавр эклäd ирхлä, совхозин кöдлмш улм икднä. Совхозд кöдлдг улс ик шунлгътагъяр кöдлх зöвтä

7. Книга для чтения II кл.

болна, тер дотр мал хялэдг улс нег үлдү. Хавр шин эклснäs авн совхозин малин төл авна. Хөөднх хургълна, үкрмүднх тугълна, гүүднх унгълна, темädнх ботхлна, ямаднх ишклинä. Хөөч, үкрч, адуч, темäч—цугъар саянар күүчлдж, киндж малан хяләнä.

—Хаврт мана эрки күүчтä көдлмш эклинä. Малин төл гару угагъар хялэдж авлгын—мана ах керг. Бидн нег чиги хургъ, тугъл гем уга, алл уга цугтнх өскдж авх зөвтävди, —гидж ударник Дордж келв.

Дордж „Улан хөөч“ совхозин хөөч. Дордж комсомолец-ударник. Дорджин хялэджäsн хөд үвлäs гару уга сян гарла.

—Нег чиги хургъ өнчрүлхн угав, —гидж ода Дордж келäd, наадк оли хөөчнриг дөрлдänd дуудв. Хөөчир Дорджла дөрлдв. Совхозин хөөчнр хаврин малин төлиг гару угагъар авхин төлäd дөрлдä кев. Ода хавр болдж йовх цагт наадк оли совхозмудт боли колхозмудт бас иим ик күүчтä көдлмш гарч йовна.

Хаврин мал төлән авхд мана Хальмг республика күүчтä көдлмш гарна. Тер цагт, мана оли дунд, малин төл үрäl уга авхин төр тävгднä. Школин пионермүд эн төрт бас чидлärн орлцх зөвтä.

Меклән хуврлгын.

Школин өөрк голин уснд меклäs дала. Одрт, уснд өвäd гарч ирäd, гурвджен аман үзүлäd кевтнä. Нег ик шар меклä уснд көвäd гарч ирäd:

—Ква, ква! Урррдь!.. гигъяд хяакрв.

—Бере-ке-ке Бре-ке-ке.. Уррдь... Уррдь,—гигъяд наадкснх цугъар хяакрлдв.

—Уррдь... Уррдь—гилäd голин меклäs дууллдв.

Меклäs хяакрсн цагт гурвджен амнх үлэгдälд көбдж одна. Тегäd чиги меклä утар татад дуулдж чадна. Хаврар меклäs уснд түрсән хайна. Меклä түрс хайна, түрснäs меклä болдж одмн. Меклән түрсн усн

деер гарч ирхлә, нарн халулад бәәнә. Тегәд йир шулун
 өснә, түрснәс көл-гәр уга ик толгъата сүүлтә болсн юмн
 гарна. Хот идхш, ки авад йовад йовна, юм бас үзхш.
 Невчк өсджәгъад, нүдн, амн гарна. Дакад невчк бәәджә-
 гъад, одакд ар хойр көл ургъна, бас дола хонад, өмн
 көлмүднъ ургъна, тер цагтан эдн ургъмлар теджәл кенә.

Йоста меклән бәәдл гарад ирв. Дакад цө хонджа-
 гъад, сүүлнъ унал, йоста меклә болв. Ода эдн йоста
 мекләс болад, өвс идлгән уурад, батхн, бөкүн, от бәрдж
 иддг болв.

Бөкүнин үкл

—Би бөкүнв, нәрхн дживртәв, ут хонъшар-
 тав, керсү ухатав. Амтн нанас аәнә, цугтагъинь би
 аалгънәв. Анъ шовун, күн
 амтсин цугтаннъ цусинь
 шимнәв. Намаг динлдг
 бөк уга,—гигъад бөкүн

голин усн деегүр нисдж йовна, түрүгинь түргн сонъс
 чкад:

—Бөкүн, бийән бичә бууль. Чидл уга, сәлкн үләхлә,
 тууглад нисәд әрлхч, чамаг меклән бийнъ бәрәд идчкнә,
 —гидж келв.

—Джили, бичә карагл, нанла бичә әдлц,—гидж
 бөкүн сәлкнд туугддж йовад, усна көвәд бәәсн меклән
 келнд торв. Күчтә дживрәрн саджад, көлмүдәрн тиирәд,
 хурц хонъшарарн хатхад, хамг чидлән гаргъад күгдләд.
 алдрхар седв, меклә бөкүниг идчкв. Бөкүн иигдж үкв.

Хаврин сө

Хаврин асхн болад ирхлә,
 Халун номгърдж, сәлкн серджиннә.
 Хамг олн малмудин шууган
 Хотн дунд ниргнә.

Хаврин ахрхи сō
Халу дардж сержиъннā,
Хурц киити чиг
Хамг ѓвс норгъна.

Ноха, шовуна шууган
Номгърдж, заядар уурна,
Ногъагъар цадси малмуд
Номгърад амрад кевтиā.

Оли одднь гилвкнā
Ќнъгтā сар мандлна,
Оли āмтиг хāлāхнь
Ќмтāхн нѓбрāр унтцхадж.

Сарин сāāхн тольанд
Шарлджна бѓчр гилвкнā,
Сержиънси сенр агъар
Седклиг омгта кенā.

В. М.

Нугъсна гууджмул боли кѓвѓд

Хаалгъар йовдж йовхлам, барун талм кѓѓкд юм шивснѓ ѓзгдв. Ќбрдāд ирхлā, кѓвѓд гартан неджāд нугъсна гууджмул бāрчкси бāāдж. Теегин бор нугъси, хотнас ууджмар, гууджмлмудан дахулад йовси бāāдж.

—Эднāр та ю кехмт?—гигъāд би догшар сурвв.
—Биди наачагъад тāвчкнāвди, гицхāв.

—Эрки биш тавтн, тавх улс юнгад бәрдж авт? Эднәнтн экнь хама бәәнә?

—Тер үзгдджәнә,—гигьяд көвүд цугьар нег ик хар толгья тал заацхав.

—Ўкс гидж эн гуджмулмудан экднь күргтн,—гидж келвв.

Мини келсиг көвүд сонъсад, гууджмулмудт санань зовсн бәәдл гарад, авад гүүцхав. Күүкд бий талан гүүлдхлә, экнь нисад, талдан газрт олад буув. Күүкд хәрү йовдж одхла, экнь гууджмулмуд талан ирв. Экнь эврәгьәрни үг келәд, гууджмулмудан дахулад йовдж одв.

Би махлагъан авчкад, гууджмулмуд сәәхн менд өсцхәтн гичкәд, цааран йовв.

Күүкд инәлдәд, байрлсн бәәдл гарад одцхав.— Махлагъан авад, менд өсцхәтн гивв.

Күүкд махлагъан авад: „Менд өсцхәтн“! гигьяд хәәкрдцәв.

Коллекций

Өрүи өрүгьяр.

Мөргн гацсас нарн шагъагъад, алтн гердән әмт өбмүлв. Сәлки уга тагчг өдр болджана. Көвәдән элстә, ик уста тиим гол уньартад бәәнә. Генткн теегин шовуд, хорхас, әмтс үүмәд шуугад одв.

Тру-ру-ру. Там-та-та, тру-ру-ру, трам-та-та... гигьяд соньн дун гарв.

Юмб эн? Юн әмт шуугулад үүмүләд йовна? Голин көвәд, элснә захд барабана болн горна дуунд көлән дегц ишкәд, йовсн пионермүд үзгдв.

Теегт, голин көвәд ционермүдин парус джолм ярагъад, цагъагъад бәәв. Көвүд голар, теегәр тарад гүүлдв.

—Ой! көвүд, голар эрвәкәс, хорхас дала.

—Хялэ, тер нег меклэ йовна!

—Би нег ик хорха олдж авв,—гилдэд, көвүд шуугад йовна.

—Көвүд, тиим биш. Коллекций кегъад, школдан белг өгий,—гидж Булгын келв.

Коллекций кех көвүдин көдлмш буслад баав. Ящик, коробк, хорха бәрлг юм кецхав.

Зуна лагерът баасн цаглари, пионермүд хорха шову-дин баадл сәәнәр медж авцхав. Лагерәсн хәрү ирхләри, көвүд школдан сән белг—коллекций авч ирв.

Тег.

Көкрҗсн ногъагъар чимгдэд,

Көндрэд сәлкнд нәәхлхләри,

Көлврҗсн ик дольгата

Көк тенъҗс дуранач.

Сөөгин цагъан өвсд

Сөнъ бәрлҗ нәәхлнә.

Камб цагъан буурлдас

Канъкисн үнр тархана.

Нарн тал хәләлдэд,

Нәәхлдэд инәлдсн цецгәс,

Наартн, наартн гидж

Нургъан бөкчилгәлдж сууцхана.

Өргн ик тег

Өнъгән ода сольв,

Олн царнъҗудин өвсн

Үвлин күмсн болв.

Көк манурсн тег

Келн болм сәәхн,

Кезәнк ода хойрчн

Амтнд келн болх.

Сад дотр.

Сад дотр теэглэ äдл биш. Хаврин дундурар сад сãахн. Садмуд цугъар цецгãлдж оркцхана. Ик бичкн хамтхасд ишãн, ацан дерлãд кевтцхãнã. Халун öдр сад дотр орад суухла, йир сãн. Ю болв чигн үзнãч: öндр харгъа, ургъа модд дүнъгãцхãнã. Цуг садмуд нег-негãн тўшлдãд—нããхлãд бããцхãнã. Хая-хая садмудин ац—хамтхасн заагур нарна толь солнъгътрна. Сад дотр кевтхлã, серүн сãн болна. Олн зүсн садин, öвснã, цецгãн, хамтхасна үнриг үнрчлãд кевтхлã, хамр сонрдад, уудад одна. Сад дотр халун цагла кевтхлã, кўн ик сããнãр амрна.

Садин иньгин зокалмуд.

Садин иньг болдж, саг сããнãр хãлã. Садин иньг кўн садин ац, цецгã, хамтхас таслдмн биш. Бичкн, шинкн ургãджах сад, тõрүц кõндãдмн биш. Иньг кўн, сад дотр гал тўлдмн биш, тўүмр болдж одх. Ямаран шовуд садин öслтд тусан күргдгинь медх зõвтã. Шовудин үүриг хамхлхмн биш. Уүрãс öндг кõндãдгo. Кемр гууджмул олдхла, хãрү үүринь олдж тãвх кергтã. Сургъулин кõвүд, сад кõндãдмн биш. Садин эрки иньгүднъ болдж бããтн.

Хõн сарин нег шин.

Хõн сарин нег шин
Хаврин сãн öдр.
Хамгин кўч-кõлсчнр
Хамцад цугъар негднã.

Хамцад негдсн кўч-кõлсчнр
Хар саната баячудиг
Хар газрт орулхар
Хар кўр болдж кõндрнã,

Орс орна кӧдлмшчир
Омглад цугъар босцхав.
Кӱчтӱ мӧнъгтӱ баячуд
Ӧсрӱд, ӧсрӱд одв.

Хаана йосн хамхрв,
Кӱч-кӧлсчир йосан тогтав.
Хамгин пролетармуд, маниг дуралж
Хӱӱвин йос тогтати!

Тугмудин дуудлгън.

Хӧн сарин нег шинлӱ делкӱн кӱч-кӧлсӱри бӱӱдг улс
дегц улицд гарч нингъӱн медӱлнӱ.

Улан туган, ора деерӱн делскӱд, мана кӧдлмшчир,
колхозникӱд, бичклӱд цуг эн сӱн ӧдрӱн байртагъар
кенӱ.

—Бидн баячудан диилввди. Йосан гӱртан аввди.
Бидн кӱчтӱвди. Манла зерглти. Бидн таниг дӧнънхвди.
—гидж мана орна улан туг, цуг делкӱн кӧдлмшчириг
дууддж делснӱ.

—Хөн сарин нег шин менд болтха!

Эн өдр газдин орна көдлмшчнр көдлмшән хаяд,
газа демонстраций кенә.

Тенд советин йосн уга.

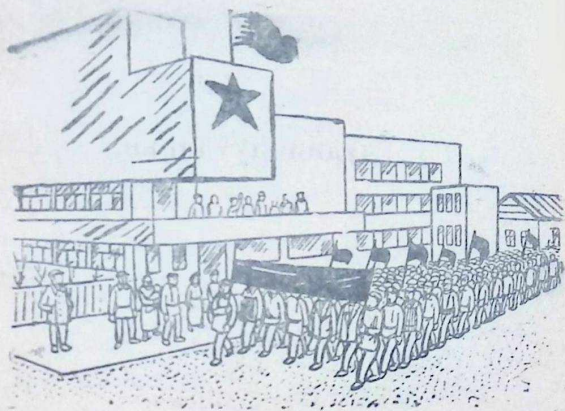
—Көдлмшч класс баячудин өмнәс босдж ноолдхдан
белн. Кү мухлалдж дадждг әмтсиг—баячудиг дардж
чадхвдн. Советин йосна көдлмшчнрин дуудсн ду сонъсдж
бәәнәвдн. Тедн манд дөнъ болх. Бидн чидлтәвдн.
Бидн диилхввдн,—гидж газдин орна көдлмшчнрин улан
туг баячудт—мөнъгтирт келнә.

Хөн сарин нег шин менд болтха!

Делкән пролетармуд, негдтн!

Хөн сарин нег шин Элстд.

Хөн сарин нег шин өбрдлжәнә гигъәд., әмтн байрл-
жад бәәцхәнә. Цуг организац бийән белдәд бәәнә.
Мана школ бас белдджәнә. Мана школ кесг лозунгудар
плакатмудар сәәхрәд одв.

Манъгъдур сән өдр гилдәд, әмтн шууглад бәәцхәв. Элстин улицар машинд джирд-джирд гилдәд гүүгәд бәәцхәнә. Эн асхн, Элст ик сәнәр кеерәд сәәхрдж, электрическ шам энд, тенд гилвкәд бәәнә. Мана республикин правительствин гер холас хәләхлә, мандлад—дүнъгәгәд бәәнә. Өмн бийәрнъ лозунгта улан кенчр хадад сәәхрүлдж. Мана алдр вождьрин зургуд сәәхнәр зурал өлгдж. Кесг зун бичкн—бичкн тугмуд оln зүсн өнъгтә шамар сәәхрүлдж.

Өрүнднъ болхла Элст балгьсн шуугад, ниргәл бәәнә. Организаций болгьн салу-салу гермүдиннъ газа хурцхачкдж. Би хувцан сольад школурн гүүгәд күрч ирвв. Школиннъ газа күүкд цугьар хурчкн, демонстрацд йовхар белн болджалж.

Көвүд, күүкд цевр киилг, шалвр өмсәд, күзүндән улан галстукан зүүгәд, цугьар кеерцхәдж. Бадм улан туг бәрәд зогсчкдж.

—Дордж, чи хама йоввч?—гилдәд күүкд шууглад одцхав.

Дордж хәрү өгв:

—Эрт бослав, нег бичкн дегтр умша бәәдж, баах дад бәәвв.

Улан туган өмнән азад, дөрвәдәр зерглад, цувад, революционн ду дуулад, правительствин гер темцәд, гарад йоввдн. Харань—әмтс хар күр болдж оч. Оркестрин дун Элстиг дүүргәд, күнъкнәд бәәнә. Өөрдәд ирә зогсвдн.

Маниг зогсад невчк бәәджәхлә, митингиг комиссин нерн деерәс эклв. ВКП(б)-н танъгьчин комитетәс түрүлдж үг келв, дарунъ Хальмг АССР-ин Верховн Советәс бас келв. Нань чигн кесг әмтн үг келихәв. Митинг төгсв. Митингин хөбннъ Элстин садт әмтн амрцхав. Сад дотр оркестр наадад бәәв. Асхн ора бидн цугьар тарввдн. Энджл майин нег шиниг ик сәнәр кеввдн.

Майин нег ШИН хаана цагт.

Сән өдрән кечкәд, асхиднь бидн хурлдад, школурн ирввдн. Мана өмн Ленинградас ирсн кӧдлмшч урд цагт ягъдж нӧӧрлдгинь келдж ӧгхӧр ирдж. Мана багш урдаснь кӱӱндсн бӧӧдж. Эклӧд келв:

—Балгъсна нег харнъгъу улиц, зӧв-зӧвӧр оln кӱн хурчксн бӧӧдж. Тедн дотрас негнь хӧӧкрв:

—Баячуд мана цус шимджӧнӧ.

—Терчи ӱнн,—гигъӧд цугъар хӧӧкрлдӧд одцхав. Би талдан заводт кӧдлдг билӧв. Генткн дотрасм энд оч нӧкд болх дурм кӱрв. Урднь дегтр умшад, баячудин, пролетармудин туск кергиг медлӧв, дакад кӧдлмшчнрин бӧӧдлӧс медгддж бӧӧнӧ. Ӗӧрддж одад келвв:—

—Ӱӱрмӱд, газр деер оln келн ӧмтн бӧӧнӧ—манъгъдмд, немшмӱд, армянмӱд нань чигн кесг улс. Би итгдж бӧӧхшв. Хойрхкн класс бӧӧнӧ—баячуд боли кӱч-кӧлсӧрн бӧӧдг хойр. Эн хойр нег-негӧн дардж авхар ӱклдӧд бӧӧцхӧнӧ. Францин, Немшин, Англин баячуд кӱч-кӧлсӧрн бӧӧдг ӧмтсиг ягъдж даджрна? Кӧдлмшчнрин эркн дӧӧснь лавта мӧн.

Цугарсн улс заагас негнь, суг гигъӧд инӧн, келв:

—Орс орна кӧдлмшчнрлӧ ӧдл, газадин ордудин кӧдлмшчнр бас килмдж угагъар даджргддж бӧӧцхӧнӧ.

Йовдж йовсн ӧмтс хурлдад, олдад ирв. Нег-негнӧннь ардас ӧскӧгъӧн ӧргдж хӧлӧлдӧд ирцхӧв. Эс гихлӧ ӱзгддж ӧгхш.

Хаана церг—полиций аашна, гигъӧд нег кӱн хӧӧкрӧд оркв, ӱулиц болгънас мӧртӧ цергчнр дӱӱрӧд одцхав.

—Ӱкс гидж тарцхатн, цугъарагъитн хагъад алхвдн,—гигъӧд, улан тасмта шалврта улс хӧӧкрлдӧд бӧӧв. Аргъ уга, хурсн ӧмтн хӧлӧсн талан тарцхав. 6-7 кӱӱг мӧрӧр дӧврӱлд, тарав.

Хаана цагт, кӧдлмшчнр иигдж сӧн ӧдр келг билӧ.

Белн бол.

Делсксн улан туг,
Делкӓ деер делсх.
Делкӓн кӓдлмшчирин кӓӓкд,
Дегц маниг дахти!

Байрта сӓн цаг
Ӗӓрддж ода йовна.
Бички дӓӓнр пионермӓдин
Дегц хӓӓкрлгӓн:
„Белн болти!“

Гари Айзман.

Гари Айзман Америкин орна кӓвӓн. Гари Америкл сургӓуль сурчала. Тер Гари школдан пионермӓдин отряд бӓрдӓв, тер отрядтнь школин кӓвӓд цуг орв. Эврӓннӓ кесг уӓрмӓдтӓгӓн Гари кесг тиим пионерск отряд бӓрдӓв.

Нег дакдж пионермӓдин ик хург болджала. Цуг делкӓд советин йос тогтахин ноолданд Гари кӓвӓдиг дууддж уӓг келджӓлӓ.

Мӓртӓ полицмӓд кӓрч ирв. Полицмӓд ӓмтиг ӓрӓд, пионермӓдин дунд бӓӓси Гари Айзманд кӓрв. Гари полицейскин мӓрнӓ хазарас авад хӓрдӓв. Тер ормднӓ Гариг бӓрӓд, тӓӓрм тал авч одв.

Тӓӓнӓ хӓбн зургӓн сар болад, тӓӓрмин сорган суугӓад гархлань, Гарид тӓӓрмин толгӓач келв:—Манд, чи дакдж харгӓхлачи ик му болх,—гив.

Болв Гари ӓӓмтхӓ, зугӓу кӓн биш. Гари тиим юмнас ӓӓси уга.

Нью-Йорк гидг Америкин ик балгӓсна улицар харгӓнджах зун мингӓн кӓдлмшчир йовцхав. Тедн „ӓдмг кӓдлмш хойр ӓгтн!“—гидж йовдж. Гари бас тедн заагт билӓ.

Гариг дакад хэрү бәрэд заргынъ кев. Тавн джилд түүрмд дүрдж „чиклхмн“, гисн заргын шиидвр гарв.

Ли-Чан.

Ли-Чан 10 наста китд көвүн. Ли-Чана эцкнь көдлмшч. Көдлмшт өрүн өрлө одад, нарн суулгынла ирнэ. Эцкнь байн күүнд яльч бөлдж бэәнэ.

Ли-Чан бичкн 6 наста дүүтэггән гертән оньслата үлднэ. Нег дакдж Ли-Чана эцкинд олн күн хурв. Цуггар көдлмшч, яльч улс.

Цуггар хүүвлэд, күүндэд бэäv.

Теднэ күүндврэс Ли-Чан ним үг соньсв.

—Маньгъдур 8 часла дегц босхмн.

—Не, зөв,—гицхäv.

—Мана зер-зев белний?

—Бу-селмдн цугтадмдн күртхмн.

—Йир эн баячудиг дардж авхла,—болх.

Ли-Чан бас босад келв.

—Би бас таниг дахнав.

Эцкнь, көвүггән теврдж үмсэд, келв.

—Аав-ахиртан дөнъ болнч?

—Э, э, танд дөнъ болнав.

Маньгъдуртнь 8 час күүс болад уга бэätл буггын дун гарв. Улицд äмтн дүүрв.

Китдин орна баячудла күч-көлсәрн бэädг äмтн нигдж ноолдна. Баячуд көдлмшчириг күчр гидгәр даджрна. Китдин күч-көлсәрн бэädг äмтс йосна төлэ ноолдж бэäцхәнэ. Удл уга динлх, теднэ йосн тогтх. Бүдүн улсин ноолданаc пионермүд бас дутхш.

Зөргтэ Карл.

Йисн наста Карл гидг көвүн эндр гертән ганцарн бэәнэ. Эцкнь йовдж оч. Эцкнь хойр долан хонгас нааран үзгдэд уга.

Болв, эцкән уга болсид Карл өврдж бәәхш.—Түүнә эцкиг полицмүд хәәдж йовсиг Карл меднә, гертән уга болснь сән болв гидж санджана. Карлин эцкнь—коммунист.

Күн йовдж йовх көлин ә Карл сонъсв. Уүдн сәкгдәд одв. Гурвн күн ордж йовна.

—Чи уүнд бәәдвч, көвүн?—гидж негнь сурв.

Карл зөргтәгъяр: Э,—гив.

—Экчн әли?—Холд юмнд одла.

—Аавчн ягъла?—Холд юмнд одла.

—Альдаран?—Карл медхшв гидж хәрү өгв.

—Би чамаг түүрмд авад йовнав,—гидж өндр нургъта күн келв.

Карлин зүркнь догдалад одв. Болв, төрүц үг келсн уга. Карлиг доргшан дахулад гарв, улиц гарад ирв. Өмннь автомобиль машин зогсдж бәәдж. Карлиг көтләд автомобилд суулгъв.

Өрәл час өнгүрснә хөбн Карл ик, герлтә өрәд орад ирв. Түүнә өмннь, полицейскин хувцта нег күн суудж.

Орад одхла, экләд сурв:

—Кедүтәвч? Нернчн кемб? Школд оч сурдвч?

Карл цугъараднь хәрү өгв.

—Хот идх дурнчн күрчәнү?—Идх саната.

Хойр, гурвн минут болсна хөбн Карлд өдмг, тос авч ирәд өгв.

Гентки полицейскмүд аргъулхн эвләд сурв:

—Эцкчн альд бәәнә?—Тагчг.

—Эцкчн альдв? сурджанав,—гив.

Карл хотдан хахад, цахад бәәв, болв тагчг сууна.

Өрә дотр тагчг болад, зүг эрст өлгәтә бәәсн часин цокад бәәсн ә сонъсгдна.

Гентки нег күн ордж ирәд:—Таниг наарти гинә,—гив.

Полицмүд хәәкрәд керлдж, керлдж гарад йовдж одв.

Гарч одсна хөөн кесг минут өнъгрв. Күн ирхш. Карл үүдн тал гүүдж одад, үүдиг түлкэд оркв. Үүдн сакгдэд одв, Карл гарв. Салдсмуд гарч йовсн бичкн көвүг үздж кергтән авсн уга. Карл гарад, гер талан гүүв.

Тиб—пионер.

Рами гидг көдлмшч Тибд келв:

—Чи дусалла äдл бичкнч. *Асхидан улицар бичкн дусал гүүггээд одхла, күн медхий?

—Төрүц күн медхи уга,—гидж Тиб хэрү өгв.

—Не, тиигхлә, дусал кевтә, фабрик тал долдалад, энүг на,—гидж Рами Тибд нег ик бээр цаас өгв.

Өрүнднъ фабрикин үүднә өөр олн улс хурад бээр.

Өндр Аман чанъгъар умшв:

—„Бидн харгънад үкджәнәвдн. Тессмдн болх. Баячудан уга кех кергтә. Нарт делкэд, өнцг болгъидн ик ноолдан болдж йовна. Көдлмшчир капиталистмүдләрн ноолдж йовна“.

Гентки гартан модта, пистулта улс гарад ирв. Хурсн улсиг көбггээд тарав. Маниг бәрдж авад, автомобильд суулгээд авад йовдж одв.

Асхиднъ Тиб Рамиг хээггээд, олдж авад:

—Рами, би сө болгън чини цаасдиг наадг болнав, —гив.—Тер цаасдчи цугъараднъ хээкрг:

—Тессмдн болх. Баячудан уга кей,—гидж. Тиигэд Тиб бички пионер болв.

Таня—революционерка.

Эн йовдл кезәнәггәә хаана цагт болсми. Тиикд би 12 наста биләв.

Эцкм наборщик болдж типографт көдлдг, экм хувц уйдг билә. Эцкм революционер билә.

Нег асхидкиг би төрүүц мартхшв.

Нег асхн нөөртән иим юм сонъсвв. Эцкм ордж ирв—йир тиньгр.

—Авув. Манъгъдур минъгън лист цаас барлхмн. Уурмүд заводмудар тарачкх.

Стол деер дала шрифт асхчкв.

Юн болджахинь би акчмин зуур медчквв.

Эдн эн шрифтсәрн хаана, баячудин өмнәс бослж, листовке барлхмн.

Унтдж очв. Нөр дотран генткн дер дорагъурм кун юм дурджәснь медгдв.

Нүдән сәкәд хәләхнь, экм чирәнь цәәдж одсн, өкәгъәд мини дер дор юм дурчкв. Зергләд бәәсн өрәгъәс кун йовджах ә гарад бәәнә.

—Эәдж, кемб эн?—гидж шимлдәж сурвв.

—Негдждәнә, чи унт. Мөрдхнь чамаг кәндәл уга чигн бәәх.

Гаран дер дорагъурн шуурхла, кенчрт оралгъата шрифт харгъв. Не ода ягъдмб? Олад авчкхла, дала гурм болх, хама бултулхмб? Бештий? Олад авчкх.

Генткн санандм орв. Терз деер өрәлцә үстә бугъшн бәәдж.

Аргъул гүүдж ирәд, үстә бугъшт шрифтсиг кечквв. Хәрү гүүдж ирәд кевтвв.

Ордж ирхәв. Цугтиь бутхчад негджв. Намаг орнасм көөгәд бас негджв.

Эцкм цәәсн зогсад бәәнә. Экм шугъуд ташрдж оч.

Бутхачдж, бутхачдж төруц юм олдж авсн уга.

Тедн цугъар гарч олхла эцкм:

—Акад юмб? Шрифтс, негл уснд хайчкскн кевтә, уга болдж одв,—гив.

Би инәгъәд ниглж хәәкрвв:

—Аав, шрифт уснд хайгдсн уга, үснд хайгдла,—гивв.

Аав медчкв. Бугъшта үснүр гүүв.

—Танюша, энүг чи ухалдж кевч?

Нан тал ирчкәд эцкм таалад:

—Йир күүкм күүкнл. Йоста революционерка болхмч,
—гидж энъкрлв.

Мана төрскн орн.

Мана орнд капиталистнр уга, помещик кулакуд уга, бурджуазн ордудт бәәдг, көдлмшчнрнр болн крестьян-мудиг тондг классмуд манд уга. Капитализмин ордудт күч-көлсчнр төмрнр, нүүрсиг, нефтиг, машиг, госиг, хувц-хунрнр, болн хот-хоолиг эләдәр кегъад гаргъм дутман капиталистнр, помещикүд улмар күч авч, байджна. Көдлмшчнрнр болн крестьянмуднр болхла, нам урдкларн әдл харгънсн деерән, улм түрәд джил болгън улмар угаряд, теднә зовлигънр улмар өсәд йовна.

Советин орна көдлмшчнр болн крестьянмуд, металл, машин, олт зүсн өлг-эд, хлопок, лен, өдмг болн олт зүсн хот-хоолин продуктмуд эләдәр гаргъх дутман, мана орн улмар байн болн күчтә болх дутмар күч көлсчнрин джиргъл улм элвдкәд, элвг теджәл-уушта болад бәәнә

Капиталистнрин болн помещикүдин мухлалгънас сулдж гарсн СССР-ин көдлмшчнр болн крестьянмуд эврәннр джиргълән сәәнәр бүрдәдг, күңәдг улс болв.

Әдн эн сарул, байрта кишгтә джиргъл бүрдәджәнә.

Баячуд болн угатьнр уга бәәх, мухлалдгуд болн мухлалулдгуд уга бәәх, эзн болн яльч уга бәәх обществ бүрдәхин туск олт әмтни аргъта гисн үрдүдт күңл болад йовсми. Энүнә төлә нарт орчлнъгин цуг күч-көлсчнр ноолдла. Зуг ода, мана орн-нутт тер күч-көлсч әмтсин кезанәгъәс нааран күсл болджаснр күңв— социализм тосхгдв.

СССР—нарта орчлнъд диисн социализмин негдгч орн-нутг.

Г А Р Г

Намр 3	+ Мана заводмуд боли фабрикс 39
Намрин хадлгън —	Боован Баснъ 41 —
Шар хаджу 4	+ Улан цергчирин бичг —
Аратин кичгүд 5	+ Границ деер болсн ?
Салькта хур —	йовдл 43
+ Нөкдмүд 7	+ Мана ори-нутг 44
+ Гаруд 8	Мана хаалгъ 45 —
+ Бүчриний аль йозуриний 9	Машины —
+ Гаруд, багцин хортд —	+ Турксиб 46
+ Меклә 10	Докъя 47 — ?
+ Сад 11	+ Залач 49
+ Талдан салин ац —	+ Күн ягъдж нисдг болсмб 50
+ Мичуриня садт 12	+ Нисдг машин 51
+ Манач 14	— Нисдг машин 53
+ Итклтә маначир 15	+ Улан летчикин олмгъа йовдл 54
+ Урд цаг боли ода цаг —	+ "Т" гидг темдг —
Адучин туудж 17	? + Радио 55
+ Тосхий 19	? + Бичг 56
— Элст 20	? + Поштин машин —
Кирпичин завод 21	+ Челюскинцпр 57
+ Электричеств 22	+ Северн полюсар дамдждж Америкүр нислгън 60
+ Хойр шамин күүндлгън 23	+ Николай Шорсин күүсн алдр керг 62
Автомобиль 24	+ Максим Горькин уурмүд 63
Кезәнә 25	+ Ягъси йәмшгтә юмиб 67
+ Хаана цагт би заводт ягъдж кōдллāv 26	+ Ирвскин кичг —
+ Владимир Ильич Ленин 28	+ Арсланъ арат хойр 68
+ Ленин биъгрв 32	? + Манач 69
+ Вождь, багш, иньг 33	? + Ухата ноха 70
+ Иосиф Виссарионович Сталин —	+ Шонхр Шарк хойр —
Мана вождьмуд Ленин боли Сталин 34	+ Чонмуд 71
Пионермүдин дун 36	+ Чонмуд кичгүдәй ягъдж сургъдв 72
Сталинск Конституций —	+ Зьргтә туула 73
Шин Конституций 37	
Шунмгъа адучир 38	
Совхозин ударникуд —	

+ Мреу али с вьдәт

.. Зәлсәнә пәссәнә

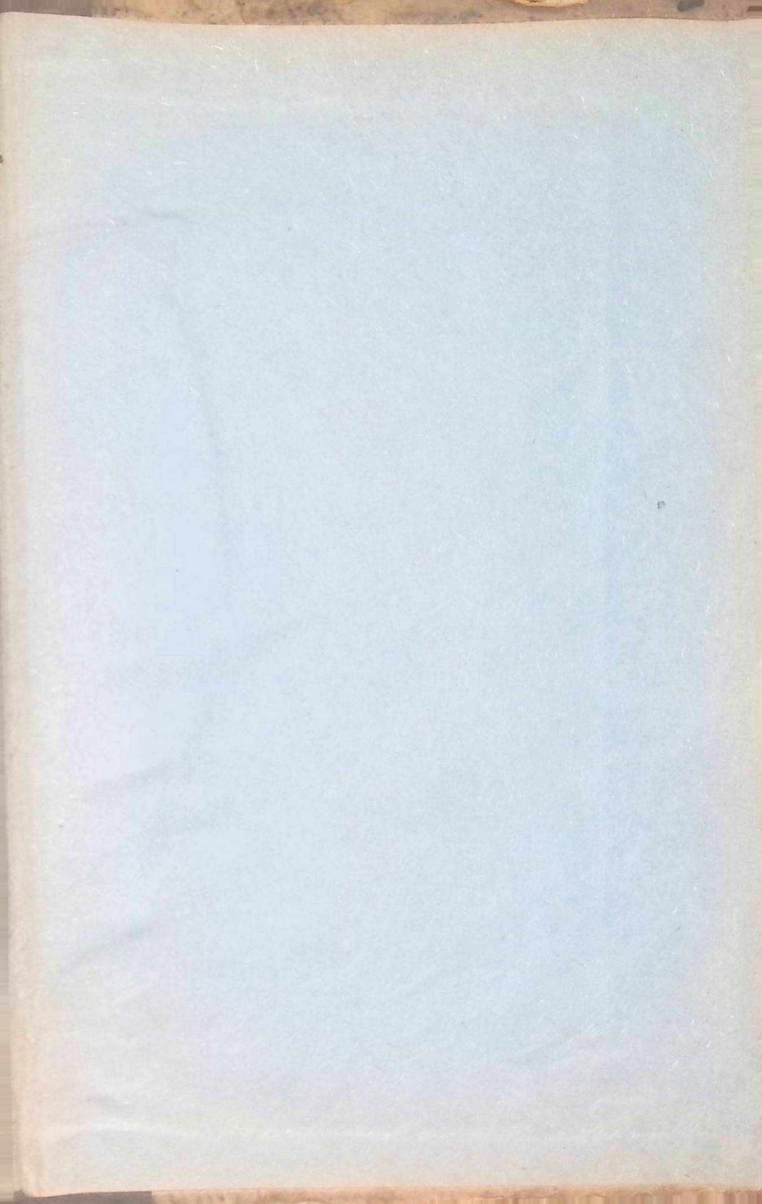
✕ Мөргәч үкр	74	Колхоз газраи	
✕ Ноолдан	75	хагълджана	—
Гөрәснә хургъи	76	?	
✕ Зерлг унгъи уулин чон		Хаврин загъсна сорг	97
хойр	78	Малин төл авлгъи	—
✕ Бүргд шөвун	79	✕ Меклән хүврлгъи	98
✕ Соньн гууджмул	80	✕ Бөкүнин үкл	99
✕ Инкубатор	81	Хаврин сө	—
✕ Хумсна дүнъгә залу	82	✕ Нугъсна гууджмул болн	
Байна мек	83	көвүд	100
Хөбч көвүн	84	Коллекций	101
✕ Сәкәтә хаалгъ	85	Тег	102
✕ Нарн гиичд	86	✕ Садт	103
Бала-Али	87	✕ Садин иньгин зокалмуд	
Кермн	88	✕ Хөн сарин 1 шин	—
✕ Ванька Жуков	89	✕ Тугмудин дуудлгъи	104
Боова бер	90	Хөн сарин нег шин	
✕ Түрүн зәнъг	—	Элстд	105
Хаврин тег	91	✕ Хөн сарин 1 шин хаана	
✕ Укр хар	92	цагт	107
✕ Хаврин шовуд ирлгъи	93	✕ Белн бол	108
Сад хаврар	94	✕ Гари Айзман	—
Дакдж кинти уга	—	Ли-Чан	109
Иджл голин хаврин		✕ Збргтә Карл ?	—
усн орв	—	✕ Тиб-пионер	111
Колхоз хаврин көдлмшт		✕ Тания революционерка	—
белн	96	✕ Мана төрски ори	113

✕ срак
 исф. дин урбан 33с9

Сав. ирлгъи
 кел

Редактор Шалвра Г.
Корректор Дорджин С.
Сдано в набор 27/VIII 1938 г.
Подписано к печати 4/IV 1938 г.
Формат бумаги 60X92^{1/16}₁₀
Печатных листов 4^{1/4}
Бумажных листов 3^{3/4}
Колич. знаков в печати. листе 35.000.
Тираж 6450
Заказ № 1639
Главлито А. Е. № 3918.
Цена 60 к. переплет 20 к.

Типография № 1 Калм. ГИЗ'а г. Элиста.

Школьный отдел
Наркомпроса Калм. АССР
Книга для чтения
2-го класса

На калмыцком языке.